

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Кафедра історії

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Спеціальні історичні дисципліни

Для спеціальності:
014.03 Середня освіта (Історія)

Автори:

к.і.н., старший викладач Маринченко Г.М.

Затверджено на засіданні кафедри історії від «_____» _____ 20__ р.

Затверджено на засіданні навчально-методичної комісії інституту історії,
політології та права «_____» _____ 20__ р.

Затверджено на засіданні Вченої ради інституту історії, політології та права
«_____» _____ 20__ р.

Миколаїв 2017

ЗМІСТ

1	титульна сторінка;	
2	зміст НМК;	
3	витяги з ОКХ, ОПП спеціальності;	
4	навчальна програма дисципліни;	
5	робоча навчальна програма дисципліни;	
6	програма практичної підготовки;	н/п НП
7	засоби діагностики навчальних досягнень студентів;	
8	технічні засоби навчання тощо;	
9	конспект лекцій з дисципліни;	
10	комплекс контрольних робіт (ККР) для визначення залишкових знань з дисципліни;	н/п НП
	комплекс завдань для поточного контролю знань;	
11	інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять;	
12	завдання на курсові та дипломні проекти;	н/п НП
13	контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять;	
14	питання до екзаменаційних білетів, екзаменаційні білети;	
	тести для підсумкового контролю;	
15	список методичних рекомендацій та розробок викладача;	
16	методичні матеріали, що сприяють самостійній роботі студентів.	
17	методичні матеріали щодо виконання контрольних робіт для заочної форми навчання	н/п

**Структура навчальної дисципліни
«Спеціальні історичні дисципліни»**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин				Форма контролю	
		Усього	У тому числі				
			лекції	семін.	практ.		самот.
Кредит 1							
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін.	7	2	2		3	
2	Палеографія	7	2	2		3	
3	Історична хронологія	7	2	2		3	
4	Історична метрологія	9		2		7	
	<i>Разом за кредит</i>	30	6	8		16	ККР
Кредит 2							
5	Картографія	10	2	2		6	
6	Геральдика	10	2	2		6	
7	Генеалогія	10		2		8	
	<i>Разом за кредит</i>	30	2	6		20	ККР
Кредит 3							
8	Фалеристика	10	2	2		6	
9	Сфрагістика	10		2		8	
10	Нумізматика. Боністика	10		2		8	
	<i>Разом за кредит</i>	30	2	6		22	ККР
	Усього годин	90	12	20		58	залік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н.І.

Василькова

28 серпня 2017 р.

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ**

Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта

014 Середня освіта

Код та найменування спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Предметна спеціалізація

Навчально-науковий інститут історії, політології та права

2017-2018 навчальний рік

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Маринченко Ганна Миколаївна, старший викладач кафедри історії, кандидат історичних наук.

Програму схвалено на засіданні кафедри історії
Протокол від «__» серпня 2017 року № __

Завідувач кафедри історії _____ (Ніколаєв І.Є.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією навчально-наукового інституту історії, політології та права

Протокол від «__» серпня 2017 року № 1
Голова навчально-методичної комісії _____ (Шитюк М.М.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 12
Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Василькова Н. І.)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни» складена Маринченко Г.М. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта, шифр спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: ряд наукових дисциплін, що вивчають певні види або окремі сторони форми й змісту історичних джерел.

Міждисциплінарні зв'язки: історія, джерелознавство, історіографія, методологія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета вивчення дисципліни – ознайомити студентів з великою групою цих наук, які є важливою складовою частиною в системі історичних наук для підготовки випускників істориків за освітнім ступенем «бакалавр».

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни», відповідно до мети є:

- навчити студентів читати й визначати походження різних рукописів, гербів, печаток;
- оволодіти способом визначення часу, міри, вимірювання грошового рахунку в різні історичні періоди вітчизняної та всесвітньої історії.
- готувати спеціалістів-учителів істориків, дослідників, краєзнавців.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими **компетентностями:**

I. Загальнопредметні:

- володіння культурою мислення, здатністю до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановка мети та вибору шляхів до її досягнення;
- прагненням до саморозвитку, підвищення своєї кваліфікації та майстерності;
- здатність критично оцінювати свої достоїнства і недоліки, намітити шляхи та вибрати засоби розвитку позитивних якостей і усунення недоліків;
- усвідомлення соціальної значимості своєї майбутньої професії, володіння високої мотивації до виконання професійної діяльності;
- готовністю шанобливо і дбайливо ставитися до історичної спадщини та культурних традицій, толерантно сприймати соціальні, етнонаціональні, релігійні та культурні відмінності;
- здатність використовувати навички роботи з інформацією з різних джерел для вирішення професійних і соціальних завдань.

II. Фахові:

- здатністю використовувати в історичних дослідженнях базові знання в галузі спеціальних історичних дисциплін;
- здатність розуміти рушійні сили і закономірності історичного процесу, місце людини в історичному процесі, політичної організації суспільства;

- здатністю розуміти, критично аналізувати і використовувати базову історичну інформацію;
- здатність до критичного сприйняття концепцій різних історіографічних шкіл;
- здатність до використання спеціальних знань;
- здатність до роботи в архівах, музеях і бібліотеках;
- здатність до складання оглядів, анотацій, рефератів та бібліографії за тематикою проведених досліджень.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати:

- теоретичні основи палеографії, філігранології;
- історію організації канцелярій та документообігу на українських землях у період середньовіччя та нового часу;
- основних здобуток української археографії, основних джерелознавчих видань XIX – XX ст.;
- засад теоретичної геральдики та історії національної, територіальної, особової геральдики;
- теоретичних основ зі сфрагістики;
- історії нагородної системи в Україні від найдавніших часів до сьогодення;
- історії монетного обігу на території України;
- будови різних типів календарів;
- основних систем вимірювання площі, відстані, ваги тощо, які побутували на українських землях від княжих часів до введення єдиної десяткової метричної системи вимірювання.

Вміти:

- розрізняти типи латинського письма та читати кириличний устав і півустав;
- віднаходити філігрань та визначати датування паперу;
- розбирати і визначати клаузули формуляру середньовічного документу;
- здійснювати генеалогічне дослідження та реконструкцію родоводу;
- ідентифікувати та класифікувати сфрагістичний матеріал;
- визначати датування історичної події та переведення дат на сучасне літочислення;
- розрізняти та ідентифікувати монети і гроші, що циркулювали на території України в минулому, знати основні їхні метрологічні дані.

Володіти:

- застосовувати набуті знання та вміння зі спеціальних історичних дисциплін для формування відповідних знань та вмінь в учнів;
- використовувати набуті знання та вміння для проведення історико-красознавчої роботи в школі;

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин/ 3 кредитів ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1.

Тема 1. Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін

Об'єкт та предмет наукового пізнання спеціальних історичних дисциплін. Класифікація спеціальних історичних дисциплін. Соціальні та практичні завдання спеціальних історичних дисциплін.

Тема 2. Палеографія

Предмет і завдання палеографії. Палеографія в системі допоміжних історичних дисциплін. Виникнення й розвиток палеографії як наукової дисципліни. Основні прийоми та методи палеографічного дослідження. Історія розвитку письма. Виникнення та основні типи письма. Виникнення писемності в східних слов'ян. Перші слов'янські азбуки. Основні етапи розвитку письма. Устав, півустав, скоропис. Криптографія. В'язь. Водяні знаки - філіграні на папері закордонного й вітчизняного виробництва.

Тема 3. Історична хронологія

Предмет і завдання історичної хронології. Становлення й розвиток хронології як науки. Джерела історичної хронології та основні методи їх дослідження. Базові поняття історичної хронології. Поняття часу. Часові пояси, лінія дат. Календарі, побудовані на основі спостереження за місяцем. Сонячні календарі. Місячно-сонячні календарі. Календарі країн Південно-Східної Азії. Проекти єдиного всесвітнього календаря. Лік часу в східних слов'ян. Давньоруська система лічби часу. Візантійський календар на Русі. Юліанський та Григоріанський календарі в Україні. Методика проведення стародавніх дат у джерелах на сучасну систему літочислення. Хронологічні дані в джерелах з історії України. Історична хронологія національних і державних свят.

Тема 4. Історична метрологія

Предмет і завдання історичної метрології. Становлення й розвиток історичної метрології як науки. Українська метрологія. Джерела історичної метрології та основні методи й прийоми їх дослідження. Практичне використання знань з історичної метрології в дослідницькій роботі та викладанні історії в школі. Виникнення мір. Перші одиниці вимірювання. Міри довжини, площі, ваги, об'єму, рідких і сипучих тіл у феодально-роздробленій Русі. Одиниці вимірювання та оподаткування на українських землях у Польсько-Литовську та Козацьку добу. Одиниці вимірювання в ХУІ-ХУІІ ст. Одиниці вимірювання у ХУІІІ-ХХ ст. Становлення десяткової метричної системи мір. Система мір на українських землях, які перебували в складі інших держав. Метрологічна система в Україні у складі СРСР. Сучасна метрологічна система.

Кредит 2.

Тема 5. Картографія

Предмет і завдання історичної картографії, її місце та значення в системі спеціальних історичних дисциплін, зв'язок з історичною географією. Картографічні джерела. Історія карти з часів античності до сучасності

Тема 6. Геральдика

Предмет і завдання геральдики. Основні поняття й термінологія геральдики. Становлення й розвиток геральдики як допоміжної історичної дисципліни. Джерела геральдики та основні методи й способи їх вивчення. Види гербових щитів. Складові частини герба. Графічне позначення кольорів і металів у геральдиці. Геральдичні й негеральдичні фігури. Види гербів. Блазонування (правила опису) герба. Вітчизняна геральдика й гербознавство. Державна та національна символіка.

Тема 7. Генеалогія

Визначення генеалогії як спеціальної історичної дисципліни, розуміння її мети й задач у дореволюційній, радянській і сучасній історичній літературі. Поява генеалогії, її роль у суспільстві на різних етапах розвитку. Міждисциплінарні зв'язки з іншими спеціальними та історичними дисциплінами. Поняття джерела в генеалогії, загальне й специфічне в порівнянні з історичним джерелом. Основні види генеалогічних джерел і проблеми їхньої класифікації. Коротка характеристика основних генеалогічних джерел офіційного походження (Государевий родословець; Оксамитова книга й інші види книг історико-генеалогічного характеру).

Кредит 3.

Тема 8. Фалеристика

Предмет і завдання фалеристики. Виникнення й становлення фалеристики як допоміжної історичної дисципліни. Сучасний стан української фалеристики. Джерела фалеристики, основні методи їх дослідження. Нагороди та нагородні системи. Перші нагородні знаки та їх еволюція. Ордени. Вітчизняні нагороди та нагородні системи. Українські національні нагороди.

Тема 9 . Сфрагістика

Предмет і завдання сфрагістики. Джерела сфрагістики та основні методи й способи їх вивчення. Виникнення та розвиток сфрагістики як наукової дисципліни. Українська сфрагістика. Виникнення та еволюція печатки. Класифікація печаток. Печатка як історичне джерело. Сфрагістичний аналіз. Використання матеріалів і знань зі сфрагістики на уроках і в позакласній роботі вчителя історії.

Тема 10. Нумізматика. Боністика

Предмет і завдання нумізматики. Виникнення монет і грошового обігу. Виникнення й становлення нумізматики як історичної дисципліни. Нумізматична термінологія. Джерела нумізматики та основні методи їх дослідження. Монети як історичне джерело. Історичний аналіз нумізматичного матеріалу та його використання в історичній науці, у навчальному процесі та позакласній роботі вчителя історії в школі.

Предмет і завдання боністики. Джерела боністики. Виникнення й розвиток боністики як спеціальної історичної дисципліни. Боністичний аналіз. Основні прийоми й методи боністичного дослідження. Періодизація грошового обігу в Західній Європі. Монети та грошовий обіг на Україні. Власна монета й гроші в Україні.

3. Рекомендована література

Базова

1. Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. - Луцьк : ДУ імені Лесі Українки, 1997.
2. Бурков В. Фалеристика: Учебное пособие. - Л., 1985.
3. Введение в специальные исторические дисциплины. - М., 1990.
4. Введенський А.О., Дядиченко В.А., Стрельський В.І. Допоміжні історичні дисципліни: Навч. посібник. - К., 1963.
5. Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория. - К., 1988.
6. Ермолаев И. Историческая хронология. - М., 1967.
7. Зайцев Б.П., Куделко С.М., Посохов С.И. Материалы к практическим занятиям по исторической хронологии. Методические указания. - Харьков, 1992.
8. Каменцева Е., Устюгов А. Русская метрология. - М., 1975.
9. Каменцева Е.И. Хронология. - М., 1967.
10. Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская сфрагистика и геральдика. - М., 1974.
11. Кісь Я.П. Палеографія: Навч. посібник. - Львів, 1975.
12. Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. - М., 1984.
13. Лакиер А.Б. Русская геральдика. - М., 1990.
14. Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. - М.: Владос, 2003.
15. Пирко В.А. Русская палеография. - К., 1991.
16. Пронштейн А.П. Использование вспомогательных исторических дисциплин при работе над историческими источниками. - М., 1972.
17. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Вспомогательные исторические дисциплины: Учеб. пособие. - М., 1973.
18. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Хронология. - М., 1981.
19. Рейсер С.А. Палеография и текстология нового времени. - М., 1970.
20. Сокирко О.Г. Українська кирилична палеографія XI - ХУЛІ ст.: навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей. - Київ : Видавець Олег Філюк - «КНТ», 2016. - 144 с., іл.
21. Специальные исторические дисциплины. - К., 1992.
22. Тхоржевский Р.И. Отечественная бонистика. - К., 1998.
23. Цыбульский В. Календари и хронология стран мира. - М., 1982.
24. Черепнин Л. Русская метрология. - М. : Наука, 1994.
25. Шерман И.Л. Русские исторические источники X - XVIII вв. - Харьков, 1959.
26. Янин В. Очерк комплексного источниковедения. - М., 1977.

Допоміжна

1. Александров П. Українська монета: історія і сучасність // Старожитності. - 1994. - Число 3-4, 5-6.
2. Бережков Г. Хронология русского летосчисления. - М., 1963.

3. Бикарман З. Хронология древнего мира. - М., 1976.
4. Варшавчик М.А. Вопросы логики исторического исследования и исторический источник // Вопросы истории. - 1968. -№ 10.
5. Велесова книга. - К., 1990
6. Вопросы собирания, учета, хранения и использования документальных памятников истории и культуры. - М., 1982.
7. Вспомогательные исторические дисциплины. Хронология: Рек. указ. лит. / Сост.: Б.П. Зайцев, Ю.Г. Шевченко. - Харьков, 1984.
8. Гавриленко В.О. Українська сфрагістика: Питання предмета та історіографії. - К., 1977.
9. Гербы и флаги стран мира.-М., 1957
10. Гречило А. Земельна геральдика // Пам'ятки України. - 1991. -№ 3.
11. Джерелознавство історії України: Довідник. - К., 1998.
12. Допоміжні історичні дисципліни. Програми педагогічних інститутів. - К., 1990
13. Драчук В. Рассказывает геральдика.- М., 1977.
14. Драчук В.С. Таємниці геральдики. - М., 1974.
15. Дружинин Н.М. К вопросу о подборе и обработке исторических источников // Источниковедение отечественной истории. - М., 1983. - Вип. 1.
16. Дьяченко А.Г., Зайцев Б.П., Михеев В.К. Нумизматические памятники Белгородской и Харьковской областей. - Белгород, 1990.
17. Дьячков А.Н., Узденников В.В. Монеты России и СССР: Определитель. - М., 1978.
18. Енциклопедія українознавства. - Львів : Молоде життя, 1994.
19. Жуковская Л.П. Развитие славянорусской палеографии (в дореволюционной России и СССР). - М., 1963.
20. Зварич В.В. Нумізматичний словник. - Львів, 1993.
21. Иванов Г.М. Исторический источник и историческое познание (Методологические аспекты). - Томск, 1973.
22. Исторические дисциплины: Краткий библиографический справочник-указатель. - К., 1990.
23. Истрин В.А. Возникновение и развитие письма.- М., 1965
24. Казаманова Л.Н. Введение в античную нумизматику. - М., 1969.
25. Карский Е. Славянская кирилловская палеография.- М., 1979.
26. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. - М., 1987.
27. Корнева И.И., Тальман Е.М., Эпштейн Д.М. История археографии в дореволюционной России. - М., 1969.
28. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. - К., 1971.
29. Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV - XVII ст. К., 1981.
30. Котляр М.Ф. Шукачі та дослідники скарбів. - К., 1971.
31. Лакиер А. Русская геральдика. - М., 1990.
32. Лукомский В., Модзольский В. Малороссийский гербовник. - К., 1993.

33. Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI - поч. XX ст.). К., 1992.
34. Мурзаев З.М. География в названиях. - М., 1979.
35. Правила издания исторических документов в СССР. - М., 1969.
36. Принципы топонимики. - М., 1964.
37. Пронштейн А.П. Методика исторического исследования. - Ростов н/Д., 1971.
38. Румянцева В. Історія карбована в гербах. -К., 1987
39. Румянцева В. Эмблемы земель и городов Левобережной Украины периода феодализма. - К., 1986.
40. Рилов И., Соболин В. Монеты России и СССР: Каталог. - М., 1994.
41. Свешніков І.К. Звенигородські грамоти // Дзвін. - 1992.-№ 6.
42. Селешников С.И. История календаря и хронология. - М., 1977.
43. Семар Г.М. Среди монет. - М., 1990.
44. Семешников С. История календаря и хронология. - М., 1977.
45. Сергійчук В. Національна символіка України. - К., 1992.
46. Соболева Н.А. Российская городская и областная геральдика XVIII - XIX вв. - М., 1981.
47. Соболева Н.А. Старинные гербы российских городов. - М., 1985.
48. Сохань П. Археографічна робота в Україні: проблеми і перспективи // Вісник Академії наук УРСР. - 1993. - № 6.
49. Спеціальні історичні дисципліни. Зведений бібліогр. довідник-покажчик: Нумізматики, сфрагістики. - К., 1997. - Число 2.
50. Старцев П.А. О китайском календаре // Историко-астрономические исследования. - 1975. - Вып. 12.
51. Стрельский В., Титаренко П. Історія календаря и хронології. - М., 1975.
52. Суперанская А.В. Имя через века и страны. - М., 1990.
53. Сухомлин Т.Д. Питання антропоніміки в Українській мові: Навч. посібник. - Дніпропетровськ, 1975.
54. Титаренко П. Історія календаря в Росії й на Україні в зв'язку з загальною історією календарів. - К., 1972.
55. Унбегаун Б.О. Русские фамилии. - М., 1989.
56. Фарсобин В.В. Источниковедение и его метод. - М., 1983.
57. Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В. Словарь нумизмата. - М., 1993.
58. Хренов Л., Голуб И. Время и календарь. - М., 1989.
59. Хронологический справочник (XIX-XX века).-М., 1984
60. Худаш М.Л. З історії української антропоніміки. - К., 1977.
61. Черепнин Л.В. К вопросу о методологии и методике источниковедения и вспомогательных исторических дисциплин // Источниковедение отечественной истории. - М., 1973. - Вып. 1.
62. Черепнин Л.В. Русская палеография. - М., 1956.
63. Шевелев Л.Е. Источниковедение и вспомогательные исторические дисциплины: К вопросу о их задачах и роли в историческом исследовании // Вспомогат. ист. дисциплины. - 1981. - Т. 13.

64. Шевченко Ф.П. Археографія у зв'язках із спеціальними історичними дисциплінами // Укр. археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. - К., 1988.
65. Щелоков А. Монеты СССР: Каталог. - М., 1989.
66. Эпштейн Д.М. История археографии в дореволюционной России. Период феодализма. - М., 1979.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік

5. Засоби діагности успішності навчання опитування, тестування, ІНДЗ, контрольні роботи.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н.І.

Василькова

28 серпня 2017 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ**

Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта

014 Середня освіта

Код та найменування спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Предметна спеціалізація

Навчально-науковий інститут історії, політології та права

2017-2018 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни» для студентів спеціальності 014 Середня освіта, шифр спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія).

Розробник: Маринченко Ганна Миколаївна, старший викладач кафедри історії, кандидат історичних наук _____ (Маринченко Г.М.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії

Протокол № __ від «__» серпня 2017 р.

Завідувач кафедри _____ (Ніколаєв І.Є.)

«__» серпня 2017 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 014 Середня освіта	Нормативна/ Варіативна	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – презентація за обраною темою	Спеціальність (професійне спрямування): 014.03 Середня освіта (Історія)	<i>Рік підготовки:</i>	
		1-й	
Загальна кількість годин 90		<i>Семестр</i>	
		1-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 1,8 самостійної роботи студента	Ступінь: бакалавр	<i>Лекції</i>	
			12
		<i>Практичні, семінарські</i>	
			20
		<i>Лабораторні</i>	
		-	-
		<i>Самостійна робота</i>	
			58
		Вид контролю: залік	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 90 год.: 32 год. – аудиторні заняття, 58 год. – самостійна робота (30% /70 %).

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни – ознайомити студентів з великою групою цих наук, які є важливою складовою частиною в системі історичних наук для підготовки випускників істориків за освітнім ступенем «бакалавр».

Основними завданнями вивчення дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни», відповідно до мети є:

- навчити студентів читати й визначати походження різних рукописів, гербів, печаток;
- оволодіти способом визначення часу, міри, вимірювання грошового рахунку в різні історичні періоди вітчизняної та всесвітньої історії.
- готувати спеціалістів-учителів істориків, дослідників, краєзнавців.

I. Загальнопредметні:

- володіння культурою мислення, здатністю до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановка мети та вибору шляхів до її досягнення;
- прагненням до саморозвитку, підвищення своєї кваліфікації та майстерності;
- здатність критично оцінювати свої достоїнства і недоліки, намітити шляхи та вибрати засоби розвитку позитивних якостей і усунення недоліків;
- усвідомлення соціальної значимості своєї майбутньої професії, володіння високої мотивації до виконання професійної діяльності;
- готовністю шанобливо і дбайливо ставитися до історичної спадщини та культурних традицій, толерантно сприймати соціальні, етнонаціональні, релігійні та культурні відмінності;
- здатність використовувати навички роботи з інформацією з різних джерел для вирішення професійних і соціальних завдань.

II. Фахові:

- здатністю використовувати в історичних дослідженнях базові знання в галузі спеціальних історичних дисциплін;
- здатність розуміти рушійні сили і закономірності історичного процесу, місце людини в історичному процесі, політичної організації суспільства;
- здатність розуміти, критично аналізувати і використовувати базову історичну інформацію;
- здатність до критичного сприйняття концепцій різних історіографічних шкіл;
- здатність до використання спеціальних знань;
- здатність до роботи в архівах, музеях і бібліотеках;
- здатність до складання оглядів, анотацій, рефератів та бібліографії за тематикою проведених досліджень.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати:

- теоретичні основи палеографії, філігранології;

- історію організації канцелярій та документообігу на українських землях у період середньовіччя та нового часу;
- основних здобуток української археографії, основних джерелознавчих видань XIX – XX ст.;
- засад теоретичної геральдики та історії національної, територіальної, особової геральдики;
- теоретичних основ зі сфрагістики;
- історії нагородної системи в Україні від найдавніших часів до сьогодення;
- історії монетного обігу на території України;
- будови різних типів календарів;
- основних систем вимірювання площі, відстані, ваги тощо, які побутували на українських землях від княжих часів до введення єдиної десятикової метричної системи вимірювання.

Вміти:

- розрізняти типи латинського письма та читати кириличний устав і півустав;
- віднаходити філігрань та визначати датування паперу;
- розбирати і визначати клаузули формуляру середньовічного документу;
- здійснювати генеалогічне дослідження та реконструкцію родоводу;
- ідентифікувати та класифікувати сфрагістичний матеріал;
- визначати датування історичної події та переведення дат на сучасне літочислення;
- розрізняти та ідентифікувати монети і гроші, що циркулювали на території України в минулому, знати основні їхні метрологічні дані.

Володіти:

- застосовувати набуті знання та вміння зі спеціальних історичних дисциплін для формування відповідних знань та вмінь в учнів;
- використовувати набуті знання та вміння для проведення історико-краєзнавчої роботи в школі;

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1.

Тема 1. Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін

Об'єкт та предмет наукового пізнання спеціальних історичних дисциплін. Класифікація спеціальних історичних дисциплін. Соціальні та практичні завдання спеціальних історичних дисциплін.

Тема 2. Палеографія

Предмет і завдання палеографії. Палеографія в системі допоміжних історичних дисциплін. Виникнення й розвиток палеографії як наукової дисципліни. Основні прийоми та методи палеографічного дослідження. Історія розвитку письма. Виникнення та основні типи письма. Виникнення писемності в східних слов'ян. Перші слов'янські азбуки. Основні етапи

розвитку письма. Устав, півустав, скоропис. Криптографія. В'язь. Водяні знаки - філіграні на папері закордонного й вітчизняного виробництва.

Тема 3. Історична хронологія

Предмет і завдання історичної хронології. Становлення й розвиток хронології як науки. Джерела історичної хронології та основні методи їх дослідження. Базові поняття історичної хронології. Поняття часу. Часові пояси, лінія дат. Календарі, побудовані на основі спостереження за місяцем. Сонячні календарі. Місячно-сонячні календарі. Календарі країн Південно-Східної Азії. Проекти єдиного всесвітнього календаря. Лік часу в східних слов'ян. Давньоруська система лічби часу. Візантійський календар на Русі. Юліанський та Григоріанський календарі в Україні. Методика проведення стародавніх дат у джерелах на сучасну систему літочислення. Хронологічні дані в джерелах з історії України. Історична хронологія національних і державних свят.

Тема 4. Історична метрологія

Предмет і завдання історичної метрології. Становлення й розвиток історичної метрології як науки. Українська метрологія. Джерела історичної метрології та основні методи й прийоми їх дослідження. Практичне використання знань з історичної метрології в дослідницькій роботі та викладанні історії в школі. Виникнення мір. Перші одиниці вимірювання. Міри довжини, площі, ваги, об'єму, рідких і сипучих тіл у феодально-роздробленій Русі. Одиниці вимірювання та оподаткування на українських землях у Польсько-Литовську та Козацьку добу. Одиниці вимірювання в ХУІ-ХУІІІ ст. Одиниці вимірювання у ХУІІІ-ХХ ст. Становлення десяткової метричної системи мір. Система мір на українських землях, які перебували в складі інших держав. Метрологічна система в Україні у складі СРСР. Сучасна метрологічна система.

Кредит 2.

Тема 5. Картографія

Предмет і завдання історичної картографії, її місце та значення в системі спеціальних історичних дисциплін, зв'язок з історичною географією. Картографічні джерела. Історія карти з часів античності до сучасності

Тема 6. Геральдика

Предмет і завдання геральдики. Основні поняття й термінологія геральдики. Становлення й розвиток геральдики як допоміжної історичної дисципліни. Джерела геральдики та основні методи й способи їх вивчення. Види гербових щитів. Складові частини герба. Графічне позначення кольорів і металів у геральдиці. Геральдичні й негеральдичні фігури. Види гербів. Блазонування (правила опису) герба. Вітчизняна геральдика й гербознавство. Державна та національна символіка.

Тема 7. Генеалогія

Визначення генеалогії як спеціальної історичної дисципліни, розуміння її мети й задач у дореволюційній, радянській і сучасній історичній літературі. Поява генеалогії, її роль у суспільстві на різних етапах розвитку. Міждисциплінарні зв'язки з іншими спеціальними та історичними

дисциплінами. Поняття джерела в генеалогії, загальне й специфічне в порівнянні з історичним джерелом. Основні види генеалогічних джерел і проблеми їхньої класифікації. Коротка характеристика основних генеалогічних джерел офіційного походження (Государевий родословець; Оксамитова книга й інші види книг історико-генеалогічного характеру).

Кредит 3.

Тема 8. Фалеристика

Предмет і завдання фалеристики. Виникнення й становлення фалеристики як допоміжної історичної дисципліни. Сучасний стан української фалеристики. Джерела фалеристики, основні методи їх дослідження. Нагороди та нагородні системи. Перші нагородні знаки та їх еволюція. Ордени. Вітчизняні нагороди та нагородні системи. Українські національні нагороди.

Тема 9. Сфрагістика

Предмет і завдання сфрагістики. Джерела сфрагістики та основні методи й способи їх вивчення. Виникнення та розвиток сфрагістики як наукової дисципліни. Українська сфрагістика. Виникнення та еволюція печатки. Класифікація печаток. Печатка як історичне джерело. Сфрагістичний аналіз. Використання матеріалів і знань зі сфрагістики на уроках і в позакласній роботі вчителя історії.

Тема 10. Нумізматики. Боністика

Предмет і завдання нумізматики. Виникнення монет і грошового обігу. Виникнення й становлення нумізматики як історичної дисципліни. Нумізматична термінологія. Джерела нумізматики та основні методи їх дослідження. Монети як історичне джерело. Історичний аналіз нумізматичного матеріалу та його використання в історичній науці, у навчальному процесі та позакласній роботі вчителя історії в школі.

Предмет і завдання боністики. Джерела боністики. Виникнення й розвиток боністики як спеціальної історичної дисципліни. Боністичний аналіз. Основні прийоми й методи боністичного дослідження. Періодизація грошового обігу в Західній Європі. Монети та грошовий обіг на Україні. Власна монета й гроші в Україні.

4. Структура навчальної дисципліни

№ з/п	Назва теми	Кількість годин				Форма контролю	
		Усього	У тому числі				
			лекції	семін.	практ.		самост.
Кредит 1							
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін.	9	2	2		7	
2	Палеографія		2	2			
3	Історична хронологія	4	2	2		2	
4	Історична метрологія	9		2		7	
	<i>Разом за кредит</i>	30	6	8		18	ККР
Кредит 2							
5	Картографія	8	2	2		4	
6	Геральдика	13	2	2		10	
7	Генеалогія	9		2		6	
	<i>Разом за кредит</i>	30	2	6		20	ККР
Кредит 3							
8	Фалеристика	8	2	2		4	
9	Сфрагістика	14		2		12	
10	Нумізмати́ка. Боні́стика	8		2		4	
	<i>Разом за кредит</i>	30	2	6		20	ККР
	Усього годин	90	12	20		58	залік

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1	8
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін.	2
2	Палеографія	2
3	Історична хронологія	2
4	Історична метрологія	2
	Кредит 2	6
5	Картографія	2
6	Геральдика	2
7	Генеалогія	2
	Кредит 3	6
8	Фалеристика	2
9	Сфрагістика	2
10	Нумізматика. Боністика	2
	<i>Всього</i>	22

6. Теми практичних занять

Робочим планом не передбачено

7. Теми лабораторних занять

Робочим планом не передбачено

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1	16
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін.	3
2	Палеографія	3
3	Історична хронологія	3
4	Історична метрологія	7
	Кредит 2	20
5	Картографія	6
6	Геральдика	6
7	Генеалогія	8
	Кредит 3	22
8	Фалеристика	6
9	Сфрагістика	8
10	Нумізматика. Боністика	8
	<i>Всього</i>	58

9. Індивідуальні завдання

Реферат, презентації, опис та аналіз історичних джерел.

10. Методи навчання

Аудиторна, самостійна робота. Лекції (традиційні та проблемні), семінарські заняття, виконання тестових завдань.

11. Методи контролю

Контроль здійснюється за кредитно-трансферною системою. Зміст курсу поділений на 3 кредити. Кожний кредит включає в себе лекції, семінарські заняття, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу даної частини курсу. Оцінка успішності знань студентів здійснюється в двох формах: поточний контроль (письмові роботи – реферати, контрольні) і підсумковий контроль (залік).

11.1. Питання до заліку з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»

1. Етапи розвитку української палеографії.
2. Історія знарядь письма.
3. Філіграні на папері вітчизняного виробництва.
4. Українські стародруки.
5. Розвиток українського діловодства XV - XVII ст.
6. Внесок українських учених у розвиток хронології як наукової дисципліни.
7. Хронологія Стародавнього Світу.
8. Вруцелето. Датування за допомогою Кола Сонця й Вруцелета.
9. Особливості циклічного календаря народів Південно-Східної Азії.
10. Датування за формулами. Визначення днів тижня.
11. Особливості та чинники формування метрологічної системи України.
12. Регіональні особливості сучасного застосування народних (неофіційних) назв мір довжини, поверхні, об'єму рідких і сипучих тіл в Україні.
13. Вплив метрологічних систем Російської та Австро-Угорської імперії на одиниці вимірювання й оподаткування на українських землях.
14. Рицарські герби.
15. Інститути герольдів у середні віки.
16. Монети та грошовий обіг у Галицькій Русі.
17. Античні монетні системи на території України.
18. Українські нагороди періоду національно-визвольних змагань.
19. Становлення нагородної системи в суверенній українській державі.
20. Скласти порівняльний аналіз гербів УНР, ЗУНР, Карпатської України й сучасної української держави.
21. Історія введення григоріанського календаря в Україні й СРСР.
22. Українські назви місяців (український народний календар).
23. Історія найдавніших обсерваторій. Календар Майя.
24. Історія та правила колекціонування монет.
25. Монетна справа в античних містах Північного Причорномор'я.
26. Монети Київської Русі.
27. Історія найдавнішої графіки східних слов'ян.

28. Берестяні грамоти.
29. Мініатюра та орнамент рукописної книги Східної Європи. Віліграні.
30. Правила написання листів у XVIII - на поч. XX ст.
31. Методи фотографічного виявлення згаслих текстів.
32. Техніка виробництва паперу та чорнил.
33. Історія в псевдонімах.
34. Імена та прізвища українців.
35. Назви «Русь», «Україна», «українець».
36. Українська національна символіка.
37. Українські печатки козацької доби.
38. Символи науки та освіти в їх історичному розвитку.
39. Герби університетів світу.
40. Монети в побуті, традиціях, обрядах.
41. Паперові гроші в Східній Європі.
42. Топоніміка України у творчості Т.Г. Шевченка.
43. Символи та емблеми навчальних закладів і наукових установ.
44. Система спеціальних історичних дисциплін.
45. Роль спеціальних дисциплін у розвитку історичної науки.
46. Діловодна документація як історичне джерело.
47. Предмет і завдання історичної хронології.
48. Принципи переводу дат із мусульманського на григоріанський календар.
49. Французький республіканський календар.
50. Характерні риси грошового обігу в давньогрецьких містах Північного Причорномор'я.
51. Грошовий обіг на східнослов'янських землях у I тис. н.е.
52. Технологій карбування монет у Середньовіччі.
53. Паперові гроші: історія виникнення та функції.
54. Грошовий обіг у Київської Русі.
55. Історія розвитку нумізматики.
56. Зародження писемності в східних слов'ян.
57. Історія графіки в Східній Європі.
58. Скоропис як вид графіки в Східній Європі.
59. Предмет і завдання філігранології.
60. Топоніміка та її принципи.
61. Предмет і завдання антропоніміки.
62. Походження та значення особових імен. Історичні тенденції розвитку антропонімів.
63. Основні етапи розвитку української антропонімії.
64. Предмет і завдання етноніміки. Методи роботи з етнонімами.
65. Предмет і завдання археографії.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота													Результат
Вид діяльності	Коефіцієнт (вартість виду)	Кількість робіт	Кр. № 1				Кр. № 2			Кр. № 3			
			Тема 1	Тема 2	Тема 3	Тема 4	Тема 5	Тема 6	Тема 7	Тема 8	Тема 9	Тема 10	
Семінарські заняття	5	10	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	50
Контроль на семінарах та лекціях	5	10	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	50
Контрольна робота	20	3				20			20			20	60
ІНДЗ за заданою тематикою (реферат)	14	1					14						14
ІНДЗ за заданою тематикою (презентація)	14	1										14	14
ІНДЗ-практикум робота з джерелом	7	9		7	7	7	7	7	7	7	7	7	63
Глосарій (термінологічний словник)	5	10	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	50
			100				100			100			300
Підсумковий тест (залік) Максимальна кількість = 40 балів	<i>Студент протягом семестру виконує всі передбачені види робіт з курсу, набираючи при цьому певну суму балів. Набрана сума балів множиться на 0,6 та ділиться на 3 кредити. Отримана кількість балів є допуском до заліку.</i>												

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Оцінка ЄКТС	Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
		<i>для екзамену, курсового проекту (роботи), практики</i>	<i>для заліку</i>
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1-34	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни»

14. Рекомендована література

Базова

27. Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. - Луцьк : ДУ імені Лесі Українки, 1997.
28. Бурков В. Фалеристика: Учебное пособие. - Л., 1985.
29. Введение в специальные исторические дисциплины. - М., 1990.
30. Введенський А.О., Дядиченко В.А., Стрельський В.І. Допоміжні історичні дисципліни: Навч. посібник. - К., 1963.
31. Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория. - К., 1988.
32. Ермолаев И. Историческая хронология. - М., 1967.
33. Зайцев Б.П., Куделко С.М., Посохов С.И. Материалы к практическим занятиям по исторической хронологии. Методические указания. - Харьков, 1992.
34. Каменцева Е., Устюгов А. Русская метрология. - М., 1975.
35. Каменцева Е.И. Хронология. - М., 1967.
36. Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская сфрагистика и геральдика. - М., 1974.
37. Кісь Я.П. Палеографія: Навч. посібник. - Львів, 1975.
38. Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. - М., 1984.
39. Лакиер А.Б. Русская геральдика. - М., 1990.
40. Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. - М.: Владос, 2003.
41. Пирко В.А. Русская палеография. - К., 1991.
42. Пронштейн А.П. Использование вспомогательных исторических дисциплин при работе над историческими источниками. - М., 1972.
43. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Вспомогательные исторические дисциплины: Учеб. пособие. - М., 1973.
44. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Хронология. - М., 1981.
45. Рейсер С.А. Палеография и текстология нового времени. - М., 1970.
46. Сокирко О.Г. Українська кирилична палеографія XI - ХУЛІ ст.: навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей. - Київ : Видавець Олег Філюк - «КНТ», 2016. - 144 с., іл.
47. Специальные исторические дисциплины. - К., 1992.
48. Тхоржевский Р.И. Отечественная бонистика. - К., 1998.
49. Цыбульский В. Календари и хронология стран мира. - М., 1982.
50. Черепнин Л. Русская метрология. - М. : Наука, 1994.
51. Шерман И.Л. Русские исторические источники X - XVIII вв. - Харьков, 1959.
52. Янин В. Очерк комплексного источниковедения. - М., 1977.

Допоміжна

67. Александров П. Українська монета: історія і сучасність // Старожитності. - 1994. - Число 3-4, 5-6.
68. Бережков Г. Хронология русского летосчисления. - М., 1963.
69. Бикарман З. Хронология древнего мира. - М., 1976.
70. Варшавчик М.А. Вопросы логики исторического исследования и исторический источник // Вопросы истории. - 1968. -№ 10.
71. Велесова книга. - К., 1990
72. Вопросы собирания, учета, хранения и использования документальных памятников истории и культуры. - М., 1982.
73. Вспомогательные исторические дисциплины. Хронология: Рек. указ. лит. / Сост.: Б.П. Зайцев, Ю.Г. Шевченко. - Харьков, 1984.
74. Гавриленко В.О. Українська сфрагістика: Питання предмета та історіографії. - К., 1977.
75. Гербы и флаги стран мира.-М., 1957
76. Гречило А. Земельна геральдика // Пам'ятки України. - 1991. -№ 3.
77. Джерелознавство історії України: Довідник. - К., 1998.
78. Допоміжні історичні дисципліни. Програми педагогічних інститутів. - К., 1990
79. Драчук В. Рассказывает геральдика.- М., 1977.
80. Драчук В.С. Таємниці геральдики. - М., 1974.
81. Дружинин Н.М. К вопросу о подборе и обработке исторических источников // Источниковедение отечественной истории. - М., 1983. - Вип. 1.
82. Дьяченко А.Г., Зайцев Б.П., Михеев В.К. Нумизматические памятники Белгородской и Харьковской областей. - Белгород, 1990.
83. Дьячков А.Н., Узденников В.В. Монеты России и СССР: Определитель. - М., 1978.
84. Енциклопедія українознавства. - Львів : Молоде життя, 1994.
85. Жуковская Л.П. Развитие славянорусской палеографии (в дореволюционной России и СССР). - М., 1963.
86. Зварич В.В. Нумізматичний словник. - Львів, 1993.
87. Иванов Г.М. Исторический источник и историческое познание (Методологические аспекты). - Томск, 1973.
88. Исторические дисциплины: Краткий библиографический справочник-указатель. - К., 1990.
89. Истрин В.А. Возникновение и развитие письма.- М., 1965
90. Казаманова Л.Н. Введение в античную нумизматику. - М., 1969.
91. Карский Е. Славянская кирилловская палеография.- М., 1979.
92. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. - М., 1987.
93. Корнева И.И., Тальман Е.М., Эпштейн Д.М. История археографии в дореволюционной России. - М., 1969.
94. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. - К., 1971.
95. Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV - XVII ст. К., 1981.

96. Котляр М.Ф. Шукачі та дослідники скарбів. - К., 1971.
97. Лакиер А. Русская геральдика. - М., 1990.
98. Лукомский В., Модзольевский В. Малороссийский гербовник. - К., 1993.
99. Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI - поч. XX ст.). К., 1992.
100. Мурзаев З.М. География в названиях. - М., 1979.
101. Правила издания исторических документов в СССР. - М., 1969.
102. Принципы топонимики. - М., 1964.
103. Пронштейн А.П. Методика исторического исследования. - Ростов н/Д., 1971.
104. Румянцева В. Історія карбована в гербах. -К., 1987
105. Румянцева В. Эмблемы земель и городов Левобережной Украины периода феодализма. - К., 1986.
106. Рилов И., Соболин В. Монеты России и СССР: Каталог. - М., 1994.
107. Свешніков І.К. Звенигородські грамоти // Дзвін. - 1992.-№ 6.
108. Селешников С.И. История календаря и хронология. - М., 1977.
109. Семар Г.М. Среди монет. - М., 1990.
110. Семешников С. История календаря и хронология. - М., 1977.
111. Сергійчук В. Національна символіка України. - К., 1992.
112. Соболева Н.А. Российская городская и областная геральдика XVIII - XIX вв. - М., 1981.
113. Соболева Н.А. Старинные гербы российских городов. - М., 1985.
114. Сохань П. Археографічна робота в Україні: проблеми і перспективи // Вісник Академії наук УРСР. - 1993. - № 6.
115. Спеціальні історичні дисципліни. Зведений бібліогр. довідник-показчик: Нумізмати́ка, сфрагісти́ка. - К., 1997. - Число 2.
116. Старцев П.А. О китайском календаре // Историко-астрономические исследования. - 1975. - Вып. 12.
117. Стрельский В., Титаренко П. Історія календаря и хронології. - М., 1975.
118. Суперанская А.В. Имя через века и страны. - М., 1990.
119. Сухомлин Т.Д. Питання антропоніміки в Українській мові: Навч. посібник. - Дніпропетровськ, 1975.
120. Титаренко П. Історія календаря в Росії й на Україні в зв'язку з загальною історією календарів. - К., 1972.
121. Унбегаун Б.О. Русские фамилии. - М., 1989.
122. Фарсобин В.В. Источниковедение и его метод. - М., 1983.
123. Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В. Словарь нумизмата. - М., 1993.
124. Хренов Л., Голуб И. Время и календарь. - М., 1989.
125. Хронологический справочник (XIX-XX века).-М., 1984
126. Худаш М.Л. З історії української антропоніміки. - К., 1977.
127. Черепнин Л.В. К вопросу о методологии и методике источниковедения и вспомогательных исторических дисциплин // Источниковедение отечественной истории. - М., 1973. - Вып. 1.
128. Черепнин Л.В. Русская палеография. - М., 1956.

129. Шевелев Л.Е. Источниковедение и вспомогательные исторические дисциплины: К вопросу о их задачах и роли в историческом исследовании // Вспомогат. ист. дисциплины. - 1981. - Т. 13.
130. Шевченко Ф.П. Археографія у зв'язках із спеціальними історичними дисциплінами // Укр. археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. - К., 1988.
131. Щелоков А. Монеты СССР: Каталог. - М., 1989.
132. Эпштейн Д.М. История археологии в дореволюционной России. Период феодализма. - М., 1979.

15. Інформаційні ресурси

1. <http://heraldy.com.ua/>
2. <http://www.tyachiv-rda.org/>
3. <http://uht.org.ua/ua/>
4. <http://h.ua/>
5. <http://www.mirnograd.ru>

**Тематика лекцій
з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1	6
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін	2
2	Палеографія	2
3	Історична хронологія	2
	Кредит 2	4
5	Картографія	2
6	Геральдика	2
	Кредит 3	2
8	Фалеристика	2
	<i>Всього</i>	<i>12</i>

**Теми семінарських занять
з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1	8
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін.	2
2	Палеографія	2
3	Історична хронологія	2
4	Історична метрологія	2
	Кредит 2	6
5	Картографія	2
6	Геральдика	2
7	Генеалогія	2
	Кредит 3	6
8	Фалеристика	2
9	Сфрагістика	2
10	Нумізматика. Боністика	2
	<i>Всього</i>	22

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення семінарів з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»

За навчальним планом на проведення семінарських занять з курсу «Спеціальні історичні дисципліни» відведено 22 години (11 занять).

Семінар – поширена форма викладання гуманітарних дисциплін, яка допомагає розширити, закріпити і збагатити знання студентів з окремих тем курсу, активізувати роботу студентів і привити їм смак до публічних виступів.

Ознаки семінару:

- певний ступінь знань з теми;
- мала група (не менше 5 і не більше 20 осіб);
- групова робота, дискусії, диспути;
- певний ступінь демократії.

Функції семінару:

- пізнавальна;
- виховна;
- контрольна;
- комунікативна.

Семінари покликані:

- активізувати творчі можливості студентів;
- допомогти розкрити здібності студентів до самостійної роботи;
- надати студентам підтримку (у формі знань і навичок) в складному, динамічному суспільстві;
- сприяти розвитку демократичних норм у спілкуванні.

Семінари сприяють:

- *розумінню* (допомагають студентам консолідувати й посилити їх розуміння предмета);
- *критичному мисленню* (допомагають студентам розвинути їх здібності мислити критично й аналітично);
- *індивідуальному росту* (допомагають студентам розвиватися як індивідам);
- *розвитку комунікативних навичок* (допомагають студентам засвоїти, як слід ефективно спілкуватися один з одним);
- *розвитку навичок групової роботи* (допомагають студентам засвоїти, як слід працювати в команді);
- *самокерівництву у вивченні предмета* (допомагають студентам поступово прогресувати у відповідальності за результати навчання).

Види семінарів:

- *семінари, пов'язані з лекційним курсом*, які є його органічним продовженням або доповненням;
- *семінари, незалежні від лекційного курсу*, які є однією з форм проведення спецкурсів;
- *практичні семінари*, метою яких є відпрацювання конкретних навичок збору соціальної інформації, її обробки та аналізу (наприклад, студенти під контролем викладача намагаються розробити анкети, провести соціологічне опитування, узагальнити результати і повідомити їх аудиторії у формі доповіді).

Методики проведення семінару:

- *традиційні* (орієнтовані на викладача) – одні студенти готують реферати й доповіді, інші їх вислуховують та обговорюють; викладач активізує аудиторію, організовує дискусію;

- *нетрадиційні* (орієнтовані на студента) – застосовуються різноманітні форми проведення занять (диспути, дискусії, практикуми, колоквіуми, презентації, творчі роботи, тести, запрошення цікавих людей); викладач виступає в ролі експерта, активного учасника, консультанта.

Умови для проведення семінару:

- наявність розроблених викладачем контрольних запитань і тем, списку рекомендованої літератури та джерел, можливість доступу до цієї літератури;

- наявність роздаткового матеріалу до кожного семінару (схеми, цитати, ілюстрації, фотографії, книги тощо);

- бажання студента підготуватися до семінару;

Успіх семінару залежить від ступеню підготовленості студентів, від їх бажання і можливості виконати рекомендації викладача до семінару.

Для підготовки до семінару кожний студент отримує конкретне завдання із вказанням джерел і літератури.

Підготовка до семінару передбачає застосування студентами таких видів пошуково-дослідної діяльності:

- опрацювання джерел та літератури з питань, винесених на семінар;
- складання тез опрацьованого матеріалу;
- заповнення таблиць;
- роботу з картами;
- реферування текстів;
- написання повідомлень (рефератів).

Форми модульного контролю семінарських занять.

- 1.Тестування наприкінці вивчення кожного модуля.
- 2.Перевірка виконання завдань до кожної теми.
- 3.Колоквіум*.

* Колоквіум – [*лат. colloquium*] – бесіда викладача зі студентами з метою визначення рівня знань, наукове зібрання з метою обговорення доповідей на задану тему.

Палеографія

План

1. Завдання та значення палеографії. Зв'язки палеографії з іншими науковими дисциплінами.
2. Розвиток письмової культури часів Київської Русі.
3. Еволюція графіки письма на українських землях. Основні ознаки півустава, устава, скоропису, та час їх побутування.
4. Історія поширення паперу на українських землях, філіграні.

Термінологія для засвоєння: беля, виносна літера, ініціал, каптал, лібра, лігатура, маргіналії, мінускул, маюскул, пагінація, паєрка, палімпсест, риза, скрипторій, титло, унциал, устав, in folio, in quareo, in oseavo.

Література:

1. Андрюштите Ю.В. Лаптев И.П. У истоков отечественного флиграноведения. – М., 2001.
2. Бондарено Т. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. – Луцьк, 1997.
3. Введенський А., Дяченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. Короткий курс. К.: Рад. школа., 1963. – 208 с.
4. Гальченко О.М. Основи східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні. – К., 2005.
5. Замлинський В.О., Дмитрієнко М.Ф., Балабушевич та ін. Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посіб. – К., 1992
6. Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI – XVIII ст. – К.: Наука, 1971.
7. Клепиков С.А. Филигрانی на бумаге русского производства XVIII – нач XX вв. – К., 1978. – 239 с.
8. Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
9. Кріль М. Основи палеографії. – К., 1995.
10. Мацюк О.Я. Історія українського паперу. – К., 1994. – 186 с.
11. Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI – поч. XX ст.). – К.: Наук. думка, 1974. – 295 с.
12. Мацюк О.Я. Філіграні архівних документів України XVIII – XX ст. – К., 1992. – 352 с.
13. Панасенко В.В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. – К.: Наук. думка, 1974,- 112 с.
14. Покровский Н.Н. Путешествие за редкими книгами. – М., 1984.
15. Рейсер С.А. Русская палеография нового времени (неография). – М.: Высш. шк., 1982. – 136 с.
16. Тихомиров М.Н., Муравьев А.В. Русская палеография. – М.: Высш. школа, 1982.
17. Филигранологические исследования. Теория, методика, практика. – Л., 1990.
18. Черепнин Л.В. Русская палеография. – М.: Госполитиздат, 1956. – 616 с.
19. Щепкин В.Н. Русская палеография. – М.: Наука, 1967. – 210 с.

Історична хронологія

План

1. Предмет , завдання та розвиток історичної хронології.
2. Поняття про час, основні елементи його обчислення та обліку.
3. Системи рахунку часу:
  - а) поняття календаря, календарного стилю;
  - б) типи календарних систем: сонячні, місячні, місячно-сонячні;
  - в) давньоєгипетський і давньоримський календар;
  - г) Юліанський і Григоріанський календарі.
4. Літочислення у східнослов'янських землях
  - а) поняття ери. Основні види ер.
  - б) руська система рахунку часу.
  - в) календарна реформа Петра I. Юліанський календар в Росії в XVII – XIX ст.
  - г) особливості хронології українських документальних джерел.
  - д) неперехідні свята і дати. Перехідні свята.

Термінологія для засвоєння: вруцелето, дзигар, ера, індуктіон, календи, календар, календар григоріанський, календар юліанський, клепсидра, пасхалія, Хех, час.

Література:

1. Бережков Г.Г. Хронологія руського летописання. – М., 1963.
2. Бикерман Э. Хронологія древнего мира. - М., 1967. – 336 с.
3. Буткевич А.В., Зеликсон М.С. Вечные календарі. – М., 1969. – С. 7–14, 19–37.
4. Володомонов Н.В. Календарь: прошлое, настоящее, будущее. – М., 1987. – 80 с.
5. Ермолаев И.П. Историческая хронология. – Казань, 1980. – 248.
6. Каменцева Е.П. Хронология. – Высш. шк., 1967. – 187 с.
7. Климишин И.А. Календарь и хронология. – М.: Наука, 1999. – 478 с.
8. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика. – М., 2000. - 200 с.
9. Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Ключи к тайнам Клио. Палеография , метрология, хронология. – М., 1994.
10. Перехрест О.Г. Історична хронологія – Черкаси: Відлуння, 1999. – 144 с.
11. Пронштейн А.П., Кияшко В.Я. Хронология. – М.: Просвещение, 1981.
12. Селешников С.И. История календаря и хронологи. – изд. 3 –е.- М.: Наука, 1977. – 224 с.
13. Стрельський В.І., Титаренко П.Г. Історія календаря. – К.: Т-во “Знання”, 1975. – 48.
14. Титаренко П.Г. Історія календаря в Росії і на Україні в зв'язку з загальною історією календарів. – К, 1972.
15. Цибульський В.В. Календарі и хронология стран мира. – М.: Просвещение, 1982. – 128 с.

Історична метрологія

План

1. Предмет і завдання історичної метрології, джерела її вивчення.
2. Системи вимірювання у світі, їх зародження і еволюція.
3. Міри довжини, площі, ваги, об'єму рідких і сипучих тіл у стародавній та феодально-роздробленій Русі.
4. Системи вимірювання в Україні в XVI–XVIII ст.

Термінологія для засвоєння: аршин, берковець, бочка, верста, відро, волока, день, дюйм, золотник, кадь, корчага, лікоть, носатка, п'ядь, сажень, скирта, унція, фунт, фут, чарка, четверть, ярд.

Література:

1. Бондарено Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. – Луцьк, 1997.
2. Жабо Т. Ярד, копа, четвертак... (історичні відомості про вимірювання величин) // Освітнянське слово (Кіровоград). – 1996. – Вересень. – С. 6-7.
3. Замлинський В.О., Дмитрієнко М.Ф., Балабушевич та ін. Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посіб. – К., 1992
4. Леонтьєва Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Ключи к тайнам Клио. Палеография, метрология, хронология. – М., 1994.
5. Черепнин Л.В. Русская метрология. – М., 1986.
6. Щостин Н.А. Очерки истории русской метрологии XI – XX веков. – М.: Изд-во стандартов, 1975. – 272 с.

Картографія

План

1. Предмет історичної картографії. Основи та історія дослідження карт.
2. Картографічне джерелознавство.
3. Античний спадок:
4. Періоди середньовічної історії карт:
  - а) ранній період;
  - б) період монастирської карти (VI-XIII стст.)
  - в) період портуланів або практична картографія (XIV- пер. пол. XV ст..)
  - г) початок сучасної картографії (сер. XV – XVII ст..)
5. Поняття «історична карта»
6. Історична карта в загальній класифікації карт
7. Елементи та умовні позначки історичних карт
8. Історична картографія в Україні.

Термінологія для засвоєння: історична картографія, карта, легенда, ізолінії, картушка, гносеологічна картографія, Пейтингерові таблиці, портолани, атлас, Тмутараканський камінь, легенда.

Література:

1. *Введение в специальные исторические дисциплины: историография и теория.* - К., 1988.- 208 с.
2. *Два века русской картографии (XVIII – нач. XX в.): Кат. выст. / сост. Л.В.Фролова.* – СПб., 1997.
3. *Колосова Н.Н. Картография с основами топографии: Учебное пособие /Н.Колосова.* – М., 2006.
4. *Лютый А.А. Язык карты: сущность, система, функции / А.А.Лютый.* – М.,1988.
5. *Медушевская О.М. Картографические источники XVII-XVIII вв.: Учебное пособие / отв. ред. В.К.Яцунский.* – М., 1957.
6. *Медушевская О.М. Картографические источники первой половины XIX в.: Учебное пособие / отв. ред. В.К.Яцунский.* – М., 1959.
7. *Постников А.В. Карты земель российских: Очерк истории географического изучения и картографирования нашего Отечества / А.В.Постников.* – М., 1996.
8. *Постников А.В. Развитие картографии и вопросы использования старых карт / А.В.Постников.* – М., 1985.
9. *Постников А.В. Развитие крупномасштабной картографии в России / А.В.Постников.* – М., 1989.
10. *Российская историческая картография (XV – начало XX вв.): Краткий словарь-справочник / отв. сост. А.Н.Ерошкина.* – М., 1997.
11. *Рыбаков Б.А. Русские карты Московии: XV – начало XVI вв. / Б.А.Рыбаков.* – М., 1974.
12. *Караваева, З. Ф. Некоторые вопросы создания исторических карт / З. Ф. Караваева.* – М.: Геодезиздат, 1956. – 69 с
13. *Салищев К.А. Картоведение / К. А. Салищев.* – М., 1976.
14. *Рибак А. А. Історична картографія: теоретичні та практичні здобутки, знакові персоналії та публікації // А.А. Рибак // Часопис картографії: зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 6. – С. 270-278*
15. *Яковлева С.И. Социально-экономическая картография: Учебное пособие / С.И.Яковлева.* – Тверь, 1997.

Генеалогія

План

1. Предмет і завдання генеалогії. Зв'язок з іншими дисциплінами.
2. Генеалогічні джерела (епічні пісні, родові перекази, розрядні книги, списки служилих людей, акти землеволодіння, метрики, акти реєстрації громадського стану, заповіти).
3. Методика генеалогічного дослідження (генеалогічне дерево, таблиці, поколінний розпис).
4. Скласти власне генеалогічне дерево.

Література:

1. *Введение в специальные исторические дисциплины.* – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 280 с.
2. *Замлинський В.О., Дмитрієнко М.Ф., Балабушевич та ін. Спеціальні історичні дисципліни.* – К., 1992.
3. *Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины.* – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
4. *Пчелов Е.В. Генеалогия древнерусских князей IX – XI ст.* – М.: Рос. гум-ный ун-т, 2001. – 261 с.

Нумізматика

План

1. Предмет і завдання нумізматики як допоміжної історичної дисципліни. Нумізматична термінологія.
2. Поява монет і їх еволюція в світовому масштабі.
3. Монети Київської Русі.
4. Монетний обіг в Україні XVI–XIX ст.
5. Монети СРСР.
6. Монетна справа незалежної України.

Термінологія для засвоєння: аверс, алтин, дирхем, гурт, полушка, копійка, єфимки, монета, монетний тип, реверс, емітент, монетне право, монетна регалія, легенда, номінал, монетна стопа, проба монети, порча монети, лігатура, поле монети, обрі.

Література:

1. *Введение в специальные исторические дисциплины.* – М.: Изд. МГУ, 1990. – 280 с.
2. *Голиш Г.М. Основы нумизматики: Нав. посібн.* – Черкаси, 2006.
3. *Гроші в Україні: факти і документи.* – К.: ARC – UKRAINE, 1998. – 454 с.
4. *Зварич В.В. Нумізматичний словник.* – Львів, 1972. – 148 с.
5. *Історичне джерелознавство.* – К., 2002. – С. 176 – 191.
6. *Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины.* – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
7. *Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV – XVIII ст.* – К., 1981. – 240 с.
8. *Фенглер Х., Унгер В. Словарь нумизмата.* – М., 1982.
9. *Шуст Р. Нумизматика українських земель.* – Львів, 1998.

Боністика

План

1. Предмет і завдання боністики. Методика дослідження та використання боністичних джерел.
2. Паперові гроші на терені України у XVIII – початку XX ст.
3. Національні грошові знаки України XX–XXI ст.
4. Паперові гроші сучасних країн світу.
5. Цінні папери: класифікація, види, взаємозв'язки.

Термінологія для засвоєння:

Література:

1. *Введение в специальные исторические дисциплины.* – М.: Изд. МГУ, 1990. – 280 с.
2. *Голиш Г.М. Основи нумізматики: Нав. посібн.* – Черкаси, 2006.
3. *Гроші в Україні: факти і документи.* – К.: ARC – UKRAINE, 1998. – 454 с.
4. *Зварич В.В. Нумізматичний словник.* – Львів, 1972. – 148 с.
5. *Історичне джерелознавство.* – К., 2002. – С. 176 – 191.
6. *Кобрин В.Б., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины.* – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
7. *Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV – XVIII ст.* – К., 1981. – 240 с.
8. *Фенглер Х., Унгер В. Словарь нумизмата.* – М., 1982.
9. *Шуст Р. Нумізматики українських земель.* – Львів, 1998.

Сфрагістика

План

1. Предмет та історія вивчення сфрагістики.
2. Види сфрагістичних пам'яток Київської Русі:
  - а) печатка-матриця;
  - б) печатка-відтиск (відбиток);
3. Зображальні символи на давньоруських печатках.
4. Печатки Російської держави XIV – XVII ст.:
  - а) державна печатка;
  - б) печатки центральних державних установ;
  - в) печатки місцевих установ;
  - г) печатки посадових осіб.
5. Печатки Російської Імперії:
  - а) державні печатки;
  - б) печатки центральних та місцевих установ;
  - в) печатки приватних осіб.
6. Печатки доби козацької України.
7. Розвиток сфрагістики в незалежній Україні.

Література:

1. *Актовые печати древней Руси X – XV вв. В 2х т. – М., 1970.*
2. *Введенский А., Дяченко В., Стрельский А. Допоміжні історичні дисципліни . – К.: Рад.шк., 1963. – С. 165 – 183.*
3. *Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 175 – 183.*
4. *Гавриленко В.О. Українська сфрагістика. – К., 1977.*
5. *Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская сфрагистика и геральдика. – М., 1974. – 264 с.*
6. *Кобрин Б.В., Леонтьева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.*
7. *Соболева С.И. Русские печати. – М., 1991.*

Геральдика

План

1. Геральдика як спеціальна історична дисципліна.
2. Сучасна українська геральдика.
3. Різновиди форм гербового щита.
4. Топографія гербового щита.
5. Територіальні, міські та державні герби в історії України.
6. Дворянські та шляхетські герби.

Термінологія для засвоєння: блазонування, геральдичні кольори, герольд, глава, кантон, наверхшя, намет, перетин, підніжжя, формальна геральдика, шолом, щит, щитотримач.

Література:

1. Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. – Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки, 1997. – С. 18–141.
2. Введенський А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни: Короткий курс. – К., 1963. – С.151–156.
3. Введение в специальные исторические дисциплины. – М. : МГУ, 1990. –С.40–80.
4. Геральдика // Радянська енциклопедія історії України. – К. : УРЕ, 1961. –Т.1. – С. 412.
5. Гербы и флаги стран мира. – М., 1957.
6. Драчук В. Рассказывает геральдика. – М., 1977.
7. Драчук В.С. Таємниці геральдики. – М., 1974.
8. Каменцева Е., Устюгов Н. Русская сфрагистика и геральдика. – М., 1974.
9. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика. – М.: Владос, 2000. – С.41–52.
10. Леонтьева Г.А., Шорин П. А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. – М. : Владос, 2003. – С. 213–246.
11. Голомозда К., Павловський О. Українська національна символіка: Походження, традиції, доля. – К., 1989. – 33с.
12. Сергійчук В. Національна символіка України. – К., 1992.
13. Шаповалов Г. Походження українського тризуба. – Запоріжжя, 1992. –19 с.

Фалеристика

План

1. Історія нагородної системи країн світу.
2. Формування української системи нагород.
3. Сучасні українські нагороди.
4. Сучасні нагороди країн світу

Література:

1. Балязин В.Н., Дуров В.А., Казакевич А.Н. Самые знаменитые награды России. – М., 2001. – 416 с.
2. Боевые награды Германии 1933–1945 гг. (каталог-определитель) / Сост., пер. Пятова Г.В. – М., 2002.
3. Боевые награды союзников Германии во II мировой войне. – М., 2003. – 208 с.
4. Бурков В.Г. Фалеристика: Учебн. пособие. – Л., 1985.
5. Бурков В.Д. Историография отечественных фалеронимов и фалеристики: Учебн. пособие. – Л., 1990.
6. Всеволодов И.В. Беседы о фалеристике: Из истории наградных систем. – М., 1990.
7. Два века русской медали. Медальерное искусство в России 1700 – 1917 гг. – М., 2000. – 272 с.
8. Розанов О.Н. Япония: История в наградах. – М. : РОССПЭН, 2001. – 128 с.
9. Семотюк Я. Українські військові відзнаки. – Торонто, 1991.
10. Спасский И.Г. Иностранные и русские ордена до 1917 года. – Л., 1963.
11. Сто великих наград. – М. : Вече, 2002. – 432 с.
12. Тарас Д. Боевые награды СССР и Германии II мировой войны. – М., 200 – 144 с.
13. Шепелев Л.Е. Титулы, мундиры, ордена. – Л. : Наука, 1991. – 223 с.

**Самостійна робота
з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1	16
1	Об'єкт, предмет і завдання спеціальних історичних дисциплін.	3
2	Палеографія	3
3	Історична хронологія	3
4	Історична метрологія	7
	Кредит 2	20
5	Картографія	6
6	Геральдика	6
7	Генеалогія	8
	Кредит 3	22
8	Фалеристика	6
9	Сфрагістика	8
10	Нумізматика. Боністика	8
	<i>Всього</i>	58

Методи та засоби діагностики успішності навчання під час вивчення курсу «Спеціальні історичні дисципліни»

- ✓ поточний контроль за роботою та рівнем знань та вмінь через усне та письмове опитування;
- ✓ письмові контрольні та самостійні роботи;
- ✓ тестові завдання;
- ✓ співбесіди на консультаціях;
- ✓ підготовка та захист ІНДЗ (презентація);
- ✓ словник термінів
- ✓ реферат;
- ✓ залік.

Кожен вид робіт дає можливість студенту набрати певну суму балів:

— за активної участі студента на семінарських заняттях, яка включає виступи на семінарських заняттях, тестування, виступи з реферативними повідомленнями, студент може набрати **60 балів**.

— змістовний, вичерпний виступ на семінарських заняттях при опитуванні студента оцінюється в **5 балів**.

— доповнення виступів інших студентів від **1 до 5 балів**.

— виступ із захистом індивідуального науково-дослідного завдання (з урахуванням вимог до цього виду робіт) — **20 балів**.

— написання та захист реферату (з урахуванням вимог до цього виду робіт) — **10 балів**.

— аудиторні письмові роботи з контролю самостійного вивчення теми включають тестові завдання. Максимальна сума балів, яку студент може отримати у разі успішного виконання письмової самостійної роботи, складає **5 балів**.

— підготовка словника термінів та понять з дисципліни — **10 балів**.

— складання власного дерева роду — **5 балів**.

— письмові контрольні роботи включають теоретичні питання та тестові завдання. Максимальна сума балів, яку студент може отримати у разі успішного виконання письмової контрольної роботи складає, **20 балів**.

Оцінювання презентації

Правила оформлення презентації:

Підготовка презентації (обсяг презентації – 10-20 слайдів):

№	Критерії оцінювання презентації	Бали
1.	Формулювання актуальності, мети, завдань роботи	2
2.	Інформативність викладеного матеріалу	10
3.	Мовна правильність оформлення презентації	5
4.	Змістовність, чіткість, мовна правильність представлення презентації	3
	ВСЬОГО:	20

Оцінювання реферативної роботи

№	Критерії оцінювання реферативної роботи	Бали
1.	Формулювання актуальності, мети, завдань роботи	1
2.	Виділення головного, суттєвого при розкритті теми	1
3.	Самостійний аналіз опрацьованого матеріалу і висловлення особистого ставлення до явищ та подій, що вивчаються. Авторський варіант вирішення проблеми	4
4.	Підведення підсумків і написання висновків	1
5.	Дотримання умов оформлення реферативної роботи	1
6.	Володіння матеріалом	2
	ВСЬОГО:	10

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на семінарських заняттях

Враховується:

1. рівень осмислення навчального матеріалу;
2. рівень сформованості аналітичних умінь і концептуальних підходів;
3. повнота розкриття питання, логіка викладу, культура мовлення;
4. використання додаткової літератури;
5. порівняння, зв'язок із практикою, висновки.

Бали	Критерії оцінювання
1	2
"Відмінно" – 5	<p>Досконале знання та розуміння понятійного апарату з тієї чи іншої теми, вільне оперування різноманітними класифікаціями.</p> <p>Відповідь на поставлені питання повна, насичена глибокими та розгорнутими судженнями. Викладений матеріал має доказовий, логічний і послідовний характер. Студент володіє способами концентрованого викладу матеріалу. Демонструє творче застосування знань при переформатуванні запитання.</p> <p>У відповіді майже не трапляються мовленнєві помилки.</p>
"Добре" – 4	<p>Відповідь майже повна, має усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. Понятійна основа базується на обраній класифікації.</p> <p>Відповідь структурована, проте наявні окремі помилки у послідовності викладу. Недостатньо вираженою та аргументованою є доказова база.</p> <p>Студент вільно оперує знаннями, може застосовувати їх у новій навчальній ситуації.</p> <p>У відповіді трапляються окремі мовленнєві помилки.</p>
"Задовільно" – 3	<p>Відповідь неповна, фрагментарна. Знання мають недостатньо стійкий та послідовний характер. Вони застосовуються переважно для виконання завдань репродуктивного характеру.</p> <p>У відповідях відсутні посилання на фундаментальні дослідження з певної проблеми.</p> <p>Відповідь має формальний характер, відсутня чіткість, структурованість.</p> <p>Студент використовує лише окремі знання у новій навчальній ситуації.</p> <p>У відповіді наявні фактичні та мовленнєві помилки.</p>
"Незадовільно" – 2	<p>Студент неспроможний відтворити інформацію у певній послідовності. Оперує лише загальними фразами.</p> <p>Відтворює лише окремі фрагменти, називає лише розрізнені факти, дає відповідь у формі висловлювання (судження).</p> <p>Наявні грубі фактичні та мовленнєві помилки.</p>

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на контрольних роботах

Протягом курсу студенти виконують 6 комплексних письмових контрольних робіт.

1 бал	студент може розрізнити об'єкт навчання і відтворити деякі його елементи, мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності.
2 бали	студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має не чіткі уявлення про об'єкт навчання, виявляє здатність елементарно викладати думку, може відтворити кілька термінів, явищ, без зв'язку між ними; повинен вибрати вільний варіант відповіді.
4 бали	студент має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу; здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторити за зразком певну дію, описує явища, процеси без пояснень причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабко орієнтуються в поняттях, має фрагментарні навички в роботі з підручником, самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі, здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу.
6 балів	Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, здатен відтворити його з помилками та неточностями, має стійкі навички роботи з текстом підручника, може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює поняття, наводить приклади, знає основні дати, орієнтується в хронології, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати наочні матеріали; відповіді непослідовні та нелогічні.
8 балів	студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком; користується додатковими джерелами.
10 балів	студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити окремі власні приклади та підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; самостійно користується додатковими джерелами; частково контролює власні навчальні дії; правильно використовує термінологію; складає таблиці та схеми.
12 балів	знання студента є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, вміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями.
14	студент вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання в дещо

балів	змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу.
16 балів	студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну.
18 балів	студент володіє узагальненими поняттями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них.
20 балів	студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів під час заліку

Згідно з системою комплексної діагностики знань студентів, яка застосовується в університеті з метою стимулювання планомірної та регулярної роботи студентів, а також об'єктивності оцінки їхніх знань діагностика знань здійснюється за бальною системою, яка послідовно переводить бали у звичайну шкалу оцінок.

Максимальна сума балів – 100.

При підрахунку балів враховуються такі види робіт: відповіді при опитуванні, результати тестування, підготовка та виступ із творчим завданням, складання конспекту, оглядів додаткової літератури та ін.

Залежно від балів, отриманих за кожний вид навчальних робіт, студент одержує сукупну суму балів, яка переводиться в оцінку за такою шкалою:

«А»	90-100	<p>якщо студент:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ постійно готувався до них та згідно з програмою дисципліни глибоко та всебічно розкривав зміст питань, які обговорювалися; ✓ показав вміння: формулювати висновки та узагальнення за питаннями теми, здатність аналізувати навчальний матеріал та проводити аналогії з сучасним економічним розвитком; ✓ аргументовано та логічно викладав матеріал, володіє культурою мови; ✓ проявляв творчий підхід до виконання реферативних повідомлень та творчих завдань; ✓ акуратно оформлював завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю.
«В»	82-89	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розкривав згідно з програмою дисципліни зміст питань, які обговорювалися; ✓ робив узагальнення та висновки з окремих питань; ✓ логічно викладав свої знання; ✓ виконував завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю. <p><i>але недостатньо використовував додаткову літературу, при усних відповідях не досить повно і аргументовано викладав матеріал, а при письмовому тестуванні - окремі неточності; не проявив творчий підхід до виконання індивідуальних завдань.</i></p>
«С»	75-81	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розкривав згідно з програмою дисципліни зміст питань, які обговорювалися; ✓ формулював висновки з окремих питань; ✓ брав участь у виконанні реферативних повідомлень та творчих завдань; ✓ виконував завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю. <p><i>але допускав окремі неточності при усних відповідях, тестуванні: не проявляв належної активності при обговоренні питань, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання.</i></p>
«D»	69-74	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відповідав на окремі питання, які обговорювалися; ✓ формулював висновки з окремих питань; ✓ виконував завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю.

		<i>але допускав окремі неточності при усних відповідях, тестуванні: не проявляв належної активності при обговоренні усних питань, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання; виконав не всі завдання для самостійної роботи.</i>
«Е»	60-68	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відповідав на окремі питання, які обговорювалися; ✓ виконував завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю. <p><i>але допускав окремі неточності при усних відповідях (будуючи свою відповідь на звичайному повторенні навчального матеріалу без його осмислення), тестуванні: не проявляв належної активності на заняттях, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував основну та додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання.</i></p>
«FX»	35-59	<ul style="list-style-type: none"> ✓ поверхнево розкривав зміст питань, які розглядалися; ✓ допускав суттєві помилки при усних та письмових відповідях; ✓ поверхнево ознайомився з рекомендованою літературою; ✓ неохайно виконав завдання для самостійної роботи; ✓ не проявляв активності на заняттях при обговоренні питань; ✓ не виконав завдання модульного контролю.
«F»	1-34	<ul style="list-style-type: none"> ✓ поверхнево розкривав зміст питань, які розглядалися; ✓ допускав суттєві помилки при усних та письмових відповідях, тестуваннях; ✓ поверхнево ознайомився з рекомендованою літературою; ✓ не виконав завдання для самостійної роботи; ✓ не проявляв активності на заняттях при обговоренні питань; ✓ на підсумковому занятті не вмів навіть відтворити зміст окремих питань, передбачених програмою дисципліни; ✓ не виконав завдання модульного контролю.

Для підвищення зацікавленості у навчанні студентів використовується система стимулів.

Заохочення:

- за участь у наукових конференціях – 10 (15) балів;
- участь у предметних олімпіадах, конкурсах – 5 (10) балів;
- інші заходи, що сприяють розвитку знань студентів – 5 балів.

Питання до заліку

з курсу «Спеціальні історичні дисципліни»

1. Етапи розвитку української палеографії.
2. Історія знарядь письма.
3. Філіграні на папері вітчизняного виробництва.
4. Українські стародруки.
5. Розвиток українського діловодства XV - XVII ст.
6. Внесок українських учених у розвиток хронології як наукової дисципліни.
7. Хронологія Стародавнього Світу.
8. Вруцелето. Датування за допомогою Кола Сонця й Вруцелета.
9. Особливості циклічного календаря народів Південно-Східної Азії.
10. Датування за формулами. Визначення днів тижня.
11. Особливості та чинники формування метрологічної системи України.
12. Регіональні особливості сучасного застосування народних (неофіційних) назв мір довжини, поверхні, об'єму рідких і сипучих тіл в Україні.
13. Вплив метрологічних систем Російської та Австро-Угорської імперії на одиниці вимірювання й оподаткування на українських землях.
14. Рицарські герби.
15. Інститути герольдів у середні віки.
16. Монети та грошовий обіг у Галицькій Русі.
17. Античні монетні системи на території України.
18. Українські нагороди періоду національно-визвольних змагань.
19. Становлення нагородної системи в суверенній українській державі.
20. Скласти порівняльний аналіз гербів УНР, ЗУНР, Карпатської України й сучасної української держави.
21. Історія введення григоріанського календаря в Україні й СРСР.
22. Українські назви місяців (український народний календар).
23. Історія найдавніших обсерваторій. Календар Майя.
24. Історія та правила колекціонування монет.
25. Монетна справа в античних містах Північного Причорномор'я.
26. Монети Київської Русі.
27. Історія найдавнішої графіки східних слов'ян.
28. Берестяні грамоти.
29. Мініатюра та орнамент рукописної книги Східної Європи. Віліграні.

30. Правила написання листів у XVIII - на поч. XX ст.
31. Методи фотографічного виявлення згаслих текстів.
32. Техніка виробництва паперу та чорнил.
33. Історія в псевдонімах.
34. Імена та прізвища українців.
35. Назви «Русь», «Україна», «українець».
36. Українська національна символіка.
37. Українські печатки козацької доби.
38. Символи науки та освіти в їх історичному розвитку.
39. Герби університетів світу.
40. Монети в побуті, традиціях, обрядах.
41. Паперові гроші в Східній Європі.
42. Топоніміка України у творчості Т.Г. Шевченка.
43. Символи та емблеми навчальних закладів і наукових установ.
44. Система спеціальних історичних дисциплін.
45. Роль спеціальних дисциплін у розвитку історичної науки.
46. Діловодна документація як історичне джерело.
47. Предмет і завдання історичної хронології.
48. Принципи переведення дат із мусульманського на григоріанський календар.
49. Французький республіканський календар.
50. Характерні риси грошового обігу в давньогрецьких містах Північного Причорномор'я.
51. Грошовий обіг на східнослов'янських землях у I тис. н.е.
52. Технології карбування монет у Середньовіччі.
53. Паперові гроші: історія виникнення та функції.
54. Грошовий обіг у Київської Русі.
55. Історія розвитку нумізматики.
56. Зародження писемності в східних слов'ян.
57. Історія графіки в Східній Європі.
58. Скоропис як вид графіки в Східній Європі.
59. Предмет і завдання філігранології.
60. Топоніміка та її принципи.
61. Предмет і завдання антропоніміки.
62. Походження та значення особових імен. Історичні тенденції розвитку антропонімів.
63. Основні етапи розвитку української антропонімії.
64. Предмет і завдання етніміки. Методи роботи з етніміками.
65. Предмет і завдання археографії.

Тести зі курсу «Спеціальні історичні дисципліни»
(за рівнями).

Базовий рівень.

1. В якому українському університеті вперше розпочалось викладання спеціальних історичних дисциплін?
  - а) Харківському
  - б) Львівському
  - в) Київському
  - г) Одеському
2. Хто з відомих вчених уперше використав термін "допоміжні історичні дисципліни"?
  - а) Бернар де Монфокон
  - б) Микола Костомаров
  - в) Теодор фон Зікель
  - г) Володимир Антонович
3. Вкажіть прізвище автора першого українського генеалогічного довідника «Малороссийский родословник»:
  - а) Г. Милорадович
  - б) Д. Яворницький
  - в) В. Модзалевський
  - г) М. Довнар-Запольський
4. Тимчасова комісія для розгляду давніх актів (археографічна комісія) у Києві була створена у:
  - а) 1835 році
  - б) 1899 році
  - в) 1843 році
  - г) 1904 році
5. Регулярне викладання палеографії, нумізматики, геральдики, генеалогії та інших спеціальних історичних дисциплін у європейських університетах почалось у:
  - а) XVII столітті
  - б) XVIII столітті
  - в) XIX столітті
  - г) XX столітті
6. Криптографія на території України відома з
  - а) XVIII ст.
  - б) XV ст.
  - в) XII ст.
  - г) XIX ст.
7. Матеріал, що використовувався в Україні, коли писали уставним письмом:
  - а) пергамент
  - б) папір
  - в) глина
  - г) папірус

8. Назвіть вченого, який запропонував назвати науку, що вивчає берестяні грамоти, - берестологія.
- а) О. Мацюк
  - б) А. Арциховський
  - в) Б. Монфокон
  - г) В. Модзалевський
9. Вкажіть українського вченого ХХ ст., професора Львівського університету, дослідника філіграней:
- а) В. Модзалевський
  - б) В. Антонович
  - в) О. Мацюк
  - г) А. Арциховський
10. Вкажіть, який дослідник запровадив у обіг термін «палеографія»:
- а) В. Модзалевський
  - б) Б. Монфокон
  - в) О. Мацюк
  - г) А. Арциховський
11. Найдавнішою відомою українською рукописною книгою є
- а) Пересопницьке Євангеліє
  - б) Остромирове Євангеліє
  - в) «Ізборник» Святослава
  - г) Київський патерик
12. Перша згадка про папірню в Україні, датується:
- а) 1522 р.
  - б) 1566 р.
  - в) 1602 р.
  - г) 1703 р.
13. Засновником слов'янською писемності традиційно вважають:
- а) Клементя Охридського
  - б) братів Кирила та Мефодія
  - в) Діонісія Малого
  - г) Чорноризця Храбра
14. Самою дрібною одиницею виміру довжини в Київській Русі Х-ХІІ ст. була:
- а) п'ядь
  - б) локіть
  - в) сажень
  - г) верста
15. Назва цієї міри давньої української одиниці ваги пов'язане з широко розповсюдженою у слов'ян шийною прикрасою:
- а) намиста
  - б) гривна
  - в) корали
  - г) ланцюг
16. Точка – це міра
- а) довжини
  - б) площі

в) ваги

г) місткості

17. П'ядь – це міра

а) площі

б) довжини

в) ваги

г) місткості

18. Локіть – це міра

а) площі

б) місткості

в) довжини

г) ваги

19. День – це українська міра

а) довжини

б) ваги

г) площі

д) місткості

20. «Волячий рев» - це українська міра

а) довжини

б) площі

в) ваги

г) місткості

21. Метрична система мір була розроблена

а) в Німеччині

б) у Франції

в) в Англії

г) у США

22. Аршин – це міра

а) довжини

б) площі

в) ваги

г) місткості

23. Упруг – це українська міра

а) довжини

б) площі

в) ваги

місткості

24. Фунт – це міра

а) довжини

б) площі

в) ваги

г) місткості

25. Жменя – це старовинна українська міра

а) довжини

б) площі

в) ваги

г) місткості

26. Сажень – це міра

а) довжини

б) площі

в) ваги

г) місткості

27. В основі сучасної системи мір лежить

а) грам

б) сантиметр

в) метр

г) літр

28. Дія григоріанського календаря була поширена на територію колишньої Російської імперії у:

а) 1899 р.

б) 1900 р.

в) 1918 р.

г) 1922 р.

29. Вкажіть ім'я александрійського астронома, який підготував т. зв. юліанську реформу календаря:

а) Гіпарх

б) Клавдій Птолемей

в) Созіген

г) Ератосфен

30. Григоріанську реформу календаря католицькою церквою було проведено у:

а) 1582 р.

б) 1600 р.

в) 1703 р.

г) 1754 р.

Середній рівень.

1. Спеціальна історична дисципліна, котра вивчає прапори та штандарти - це:

а) геральдика

б) вексилологія

в) боністика

г) фалеристика

2. Спеціальна історична дисципліна, яка займається дослідженням походження та історії окремих осіб, сімей, родин, родів, встановленням спорідненості між особами та родами, вивченням їх ролі у суспільному, соціально-економічному та культурному житті це –

а) вексилологія

б) генеалогія

в) геральдика

г) архонтологія

3. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає монети та історію грошового обігу, називається –
- а) нумізматика
  - б) вексилологія
  - в) боністика
  - г) фалеристика
4. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає паперові гроші та історію грошового обігу, називається –
- а) геральдика
  - б) нумізматика
  - в) фалеристика
  - г) боністика
5. Спеціальна історична дисципліна, що герби та привила їх побудови, - це:
- а) фалеристика
  - б) геральдика
  - в) сфрагістика
  - г) нумізматика
6. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає печатки та інші знаки засвідчення, - це:
- а) боністика
  - б) фалеристика
  - в) нумізматика
  - г) сфрагістика
7. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію розвитку та застосування одиниць вимірювання, - це:
- а) метрологія історична
  - б) ономастика
  - в) нумізматика
  - г) епіграфіка
8. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає зовнішні ознаки рукописних джерел, історію походження давніх ьсистем письма, їх еволюцію, характерні особливості з метою прочитання та атрибуції тексту, - це:
- а) хронологія
  - б) палеографія
  - в) археографія
  - г) джерелознавство
9. Спеціальна історична дисципліна, яка займається вивченням архівних документальних інформаційних ресурсів та писемних пам'яток для залучення їх до наукового обігу, а також дослідженням, описуванням та публікацією стародавніх писемних документів, - це:
- а) джерелознавство
  - б) палеографія
  - в) археографія
  - г) архівознавство

10. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію архівістики, з'ясовує її тенденції та закономірності, розробляє теоретичні, правові та методичні питання архівної справи, до сліджує типовидовий склад та інформаційний потенціал архівної спадщини, - це:

- а) документознавство
- б) архівознавство
- в) археографія
- г) атрибутика

11. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає умовно-символічні зображення понять та ідей, які виконані у графічній або пластичній формі і мають конкретний зміст, - це:

- а) емблематика
- б) атрибутика
- в) геральдика
- г) сфрагістика

12. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію розвитку, теоретико-методологічні та практичні проблеми біографічних досліджень, - це:

- а) генеалогія
- б) біографістика
- в) мемуаристика
- г) бібліографістика

13. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає написи на твердих матеріалах, - це:

- а) сфрагістика,
- б) археографія
- в) криптографія
- г) епіграфіка

14. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає історичні закономірності виникнення та розвитку зброї, а також розробляє методи її дослідження як пам'ятки культури та мистецтва, – це:

- а) уніформологія
- б) зброєзнавство
- в) символіка
- г) емблематика

15. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає оповідні твори особового походження, створені на основі зафіксованих писемно або у пам'яті автора вражень про події, учасником або свідком яких він був, - це:

- а) мемуаристика
- б) біографістика
- в) бібліографістика
- г) археографія

16. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає джерела, в яких інформація про людину або історичну подію зафіксована у вигляді зображень, - це:

- а) символіка
- б) іконографія

- в) емблематика
- г) епіграфіка

17. Поєднання двох або більше знаків, написаних разом або вписаних один в одній з метою прискорення процесу написання або прикрашення тексту, - це:

- а) мініатюра
- б) лігатура
- в) титла
- г) в'язопис

18. Найдавніший вид кирилівського письма, для якого характерні геометричні начертання літер в полі квадратів чи прямокутників, - це:

- а) устав
- б) півустав
- в) скоропис
- г) в'язопис

19. Відсутність нахилу літер характерна для:

- а) скоропису,
- б) уставу
- в) півуставу
- г) в'язопису

20. Знак, що ставився над скороченим словом, називався:

- а) паєрок,
- б) титла
- в) апостроф
- г) крапка

21. Поєднане написання літер у вигляді лігатур вперше з'являється у типі письма:

- а) устав
- б) півустав
- в) скоропис
- г) в'язопис

22. Система тайнопису, коли літери кирилівського алфавіту замінювалися літерами інших алфавітів, називалась:

- а) тарабарська грамота
- б) змінених знаків
- в) чужого письма
- г) цифровий тайнопис

23. Вид тайнопису, в якому початкові літери кожного рядку вірша, що читаються зверху донизу, приховували зашифрований напис, називалась:

- а) змінених знаків
- б) акровірш
- в) тарабарська грамота
- г) чужого письма

24. Давній матеріал для письма, який являв собою спеціально оброблену шкіру, називається:

а) папірус

б) берест

в) пергамент

25. Давній матеріал для письма з рослини, що росла в дельті Нілу, називається:

а) папірус

б) пергамент

в) берест

г) папір

26. Малюнок над текстом над початком окремої глави чи сторінки – це:

а) ініціал

б) заставка

в) мініатюра

г) кінцівка

27. Системи лічби часу, в основі яких лежать спостереження за періодичністю явищ природи, зокрема рухом небесних тіл, це:

а) календарі

б) ери

в) одиниці виміру часу

г) ендикти

28. Початкову точку лічби років в тій чи іншій календарній системі називають:

а) календар

б) ера

в) ендикт

г) епоха

29. Старовинна українська міра – розмір ріллі, яку можна зорати за робочий день, мала назву:

а) упруг

б) десятина

в) день

г) плуг

30. Спеціальна історична дисципліна, що досліджує в комплексі всі поховальні пам'ятки від давніх часів до сьогодення, - це:

а) памятознавство

б) некрополістика

в) археографія

г) епіграфіка

Вищий рівень.

1. У XIX ст. на території України аршин складав

а) 52 см

б) 71,12 см

в) 38 см

г) 176 см

2. Виконайте завдання. Обрахуйте індікт 6496 року від створення світу(за Візантійською ерою). Це буде:
- а) 15
  - б) 1
  - в) 4
  - г) 12
3. Виконайте завдання. За Візантійською ерою від створення світу 2010 рік буде:
- а) 7528 р.
  - б) 7518 р.
  - в) 7538 р.
  - г) 7600 р.
4. Виконайте завдання. Обрахуйте індікт 6500 року від створення світу (за Візантійською ерою). Це буде:
- а) 1
  - б) 3
  - в) 4
  - г) 5
5. Виконайте завдання. За Візантійською ерою від створення світу 2016 рік буде:
- а) 7524
  - б) 7526
  - в) 7528
  - г) 7030
6. Виконайте завдання. Зашифруйте системою таємного письма «тарабарська грамота» (проста) слово «студент». Це буде:
- а) лкуцепк
  - б) рмунецт
  - в) чтулент
  - г) смулент
7. Виконайте завдання. Розшифруйте слово «лкуцепк», зашифроване «тарабарською грамотою» (простою). Це буде:
- а) презент
  - б) студент
  - в) звитяга
  - г) каламар
8. Виконайте завдання. Обрахуйте, скільки кілограмів міститься у п'ятипудовому мішку. Це буде приблизно:
- а) 40 кг
  - б) 50 кг
  - в) 70 кг
  - г) 80 кг
9. Виконайте завдання. Перекладіть 48 кг у пуди. Це буде приблизно:
- а) 2 пуди
  - б) 3 пуди

в) 4 пуди

г) 5 пудів

10. Виконайте завдання. Обрахуйте індікт 6700 року від створення світу (за Візантійською ерою). Це буде:

а) 1

б) 3

в) 8

г) 10

11. Виконайте завдання. У письмовому джерелі вказано, що між населеними пунктами відстань 3 дні шляху. У кілометрах це буде приблизно:

а) 40 км

б) 55 км

в) 75 км

г) 90 км

12. Виконайте завдання. У письмовому джерелі вказано, що між населеними пунктами відстань 5 днів шляху. У кілометрах це буде приблизно:

а) 100 км

б) 110 км

в) 125 км

г) 150 км

13. Виконайте завдання. Зашифруйте системою таємного письма «тарабарська грамота» (проста) слово «мир». Це буде:

а) рим

б) сил

в) тик

г) пил

14. Виконайте завдання. Розшифруйте слово «рим», зашифроване «тарабарською грамотою» (простою). Це буде:

а) тир

б) мир

в) сир

г) вир

15. Виконайте завдання. Обрахуйте індікт 6801 року від створення світу (за Візантійською ерою). Це буде:

а) 4

б) 6

в) 8

г) 12

16. Виконайте завдання. За Візантійською ерою від створення світу 2000 рік буде:

а) 7500 р.

б) 7508 р.

в) 7510 р.

г) 7602 р.

17. Виконайте завдання. Обрахуйте індікт 7003 року від створення світу (за Візантійською ерою). Це буде:

а) 10

б) 11

в) 12

г) 13

18. Виконайте завдання. За Візантійською ерою від створення світу 2012 рік буде:

а) 7520

б) 7521

в) 7526

г) 7527

19. Виконайте завдання. Зашифруйте системою зворотнього письма слово «військо». Це буде:

а) оксьйів

б) ськовій

в) йівокьс

г) ййськов

20. Виконайте завдання. Розшифруйте слово «арак», зашифроване системою зворотнього письма. Це буде:

а) мапа

б) кара

в) тиша

г) липа

21. Виконайте завдання. Обрахуйте, скільки фунтів (російських) містять 2 кг. Це буде приблизно:

а) 1,5 фунти

б) 2 фунти

в) 3 фунти

г) 5 фунтів

22. Виконайте завдання. Перекладіть 10 фунтів (російських) у кілограми. Це буде приблизно:

а) 400 кг

б) 409 кг

в) 420 кг

г) 500 кг

23. Виконайте завдання. Обрахуйте індікт 6704 року від створення світу (за Візантійською ерою). Це буде:

а) 11

б) 12

в) 13

г) 14

24. Виконайте завдання. У письмовому джерелі вказано, що між населеними пунктами відстань 6 днів шляху. У кілометрах це буде приблизно:

а) 120 км

б) 140 км

в) 150 км

г) 175 км

25. Виконайте завдання. Перекладіть 200 кілометрів у старовинну міру «день шляху». Це буде приблизно:

а) 6 днів

б) 7 днів

в) 8 днів

г) 10 днів

26. Виконайте завдання. Зашифруйте системою таємного письма «тарабарська грамота» (проста) слово «мапа». Це буде:

а) рана

б) мана

в) гана

г) лара

27. Виконайте завдання. Розшифруйте слово «рана», зашифроване «тарабарською грамотою» (простою). Це буде:

а) липа

б) мапа

в) віра

г) сила

28. Виконайте завдання. Обрахуйте, скільки десятин у земельній ділянці площею 12 гектарів. Це буде приблизно:

а) 9 десятин

б) 10 десятин

в) 11 десятин

г) 12 десятин

29. Виконайте завдання. Перекладіть дату 25 березня 1908 року (за юліанським стилем) на григоріанський стиль. Це буде:

а) 29 березня 1908 р.

б) 5 квітня 1908 р.

в) 7 квітня 1908 р.

г) 9 квітня 1908 р.

30. Виконайте завдання. Перекладіть дату 30 квітня 2016 року з «нового» на «старий» стиль. Це буде:

а) 17 квітня 2016 р.

б) 18 квітня 2016 р.

в) 21 квітня 2016 р.

г) 22 квітня 2016 р.

Методичні рекомендації до самостійної роботи

Самоосвіта – частина безперервної освіти, це активна пізнавальна діяльність, яка відбувається за особистої ініціативи людини у формі індивідуальної самостійної роботи щодо оволодіння знаннями.

Самостійна робота студентів на сучасному етапі є важливою частиною процесу підготовки фахівців. Ефективна реалізація самостійної роботи залежить від зацікавленості в досягненні результату, тобто від стійкої мотивації. Вона виявляється в розумінні студентом корисності виконуваної роботи як у плані професійної підготовки, так і в плані розширення кругозору, ерудиції фахівця. Результати самостійної роботи допоможуть студентові краще зрозуміти лекційний матеріал, практичні роботи.

Мета самостійної роботи студентів двоєдина: формування самостійності як риси особистості і засвоєння знань, умінь, навиків.

Основні функції самостійної роботи студентів:

- *Навчальна.* Полягає в опрацюванні першоджерел. Сприяє більш глибокому осмисленню вже засвоєної суми знань
- *Пізнавальна.* Полягає в опануванні нової суми знань, розширенні меж світогляду
- *Стимулююча.* Така організація самостійної роботи, коли студент отримує задоволення від результатів пізнавальної діяльності
- *Виховна.* Спрямована на формування таких якостей як воля, цілеспрямованість, відповідальність, дисциплінованість
- *Розвиваюча.* Спрямована на розвиток самостійності, творчості, дослідницьких умінь особистості

Самостійна робота проводиться в контексті передбачених змістових модулів і спрямована на опрацювання конкретних визначених викладачем проблем, які студент готує самостійно. Тематика, визначена для самостійного опрацювання студентами, стосується як дискусійних проблем, так і усталених питань світової та української нумізматики .

Працюючи самостійно, потрібно скористатися навчальною літературою (підручниками, посібниками), рекомендованою науковою літературою, довідково-енциклопедичними виданнями, Інтернет-ресурсами. Обов'язковою умовою самостійної роботи є застосування знань, набутих при вивченні інших курсів та історичних дисциплін. Важливим є правильне оформлення посилань на джерела та літературу.

У процесі самостійної роботи потрібно формувати погляд і здатність творчо й уміло її відстоювати. Важливою умовою результативного самостійного опрацювання проблематики курсу є аналіз причинно-наслідкових зв'язків історіографічних процесів, подій і явищ.

Форми організації і контролю самостійної роботи залежать від складності окремих тем та навчальних можливостей груп і студентів. Передбачено такі форми контролю самостійної роботи студентів:

- опрацювання конспектів лекцій;
- самостійна робота з підручниками, монографіями, науковими статтями;
- підготовка до семінарських занять;
- підготовка індивідуальних повідомлень та творчих завдань (презентацій);
- підготовка словника термінів та понять з курсу;
- підготовка конспекту монографії;
- підготовка конспекту-аналізу наукової статті;
- підготовка рефератів за обраною темою;
- підготовка до тематичного тестування;
- підготовка до модульних контролів;
- підготовка доповідей на наукові гуртки та наукові конференції;
- підготовка до заліку.

Для самостійного опанування змісту тем курсу необхідно, перш за все, вивчити та законспектувати відповідні матеріали з підручників, навчальних посібників, монографій, статей та іншої літератури. Робоча програма містить список рекомендованої літератури з конкретною адресацією до кожної теми.

Конспектування є для студента однією з основних форм накопичення необхідної інформації. Вивчення відповідної літератури передбачає складання студентами конспекту. Для підготовки до семінарських занять рекомендується на початку переглянути конспект лекції для того щоб студент був здатний краще засвоїти матеріал та чітко визначив напрямки підготовки.

Рекомендації по роботі з літературою й джерелами. Робота з літературою й джерелами – це насамперед робота з текстами. Тексти бувають **професійні** (наукові статті, огляди, монографії, довідкові видання тощо) та **навчальні** (підручники, посібники, програми, плани семінарських занять, методичні рекомендації до вивчення окремих курсів або тем тощо). При роботі з текстом слід враховувати його багатоплановість (текст як джерело інформації, як об'єкт інтерпретації, як об'єкт методології). При роботі з професійними текстами необхідно оволодіти понятійним апаратом, для чого доцільно укласти словник ключових термінів.

Самостійна робота з дисципліни передбачає й індивідуальну навчальну роботу студентів. Основними формами

індивідуальної роботи студентів у межах навчального курсу є написання підготовка й захист індивідуального науково-дослідного проекту (ІНДЗ).

Пошук практичної реалізації принципу ефективного поєднання аудиторного та індивідуального навчання студентів-істориків зумовлює використання *індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ)* як одного з важливих видів позааудиторної самостійної навчальної, навчально-дослідної роботи студента. Їх виконання покликане актуалізувати важливість самостійного вивчення матеріалу, систематизації, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичного застосування знань, розвитку навичок самостійної роботи.

За змістом ІНДЗ є завершеною теоретичною або практичною роботою у межах навчальної програми курсу «Нумізматика», яка виконується на основі знань, умінь і навичок, одержаних у процесі аудиторних занять, й охоплює певну кількість тем або весь зміст навчального курсу. ІНДЗ містить елемент пошукової, частково науково-дослідної роботи і є чинником залучення студента до науково-дослідницької діяльності, яка може бути продовжена через виконання курсової, дипломної, магістерської роботи тощо.

ІНДЗ може бути виконане у вигляді (словнику термінів, конспекту першоджерел, презентації, реферату) є обов'язковою формою звітності студента за самостійне опрацювання наукової літератури.

Словник термінів

Для покращення рівня володіння термінологією та систематизації знань з нумізматичної проблематики студент має можливість вести рукописний словник термінів, що має рубрикацію відповідну до тематичного плану курсу.

Крім того, студент може використовувати різні словники і наводити різні визначення, демонструючи різноманіття поглядів, або відмінність аспектів різних дефініцій.

Заохочуються власні спроби генерації дефініцій.

Даний вид роботи передбачає, що на першій сторінці словника студент наводить список цитованих джерел і нумерує його, а потім після визначення ставить номер процитованого джерела.

Таким чином, студент здобуває не тільки знання з предмету, але і вміння класифікації та навички роботи з оформлення бібліографічних списків.

Конспекти першоджерел

Складаючи конспект, слід пам'ятати, що в його зміст повинні входити основні положення і висновки, факти, доведення і приклади.

Конспект повинен бути змістовним, по можливості коротким, правильно оформленим.

Схема оформлення конспекту

Автор, назва статті, книги, рік видання, сторінки.

Якщо виписується дослівно цитата по її закінченню в дужках записуються сторінки. Цитата береться в лапки. Цінним є запис тексту статті своїми словами. Це сприяє кращому запам'ятовуванню, усвідомленню змісту. Проте, слід пам'ятати, що деякі положення вимагають точності, тому їх краще записувати у вигляді цитати.

Окремі частини тексту можна виразити у вигляді схеми, плану.

Під час конспектування слід дотримуватись таких правил:

- записи повинні бути компактними;
- слід дотримуватись однакових інтервалів між рядками;
- не слід вести записи олівцем;
- слід користуватися прийомами виділення в тексті головного (підкреслення, абзаци, розміщення на сторінці тощо);
- важливо оволодіти умовними позначками, що допоможуть працювати з конспектом (!! – важливо; ? – сумнів).

Презентація

Обсяг: не менше 20 слайдів. На кожному слайді можна використовувати не більше 500 знаків. Також презентація повинна мати:

- титульний лист
- план (бажано);
- вступ (1 слайд.);
- основна частина, розподілена відповідно до розділів та/чи параграфів плану;
- висновки (1 слайд);
- список використаної літератури

Реферат

Реферат – це короткий виклад у письмовій чи усній формі основного змісту наукової праці чи ряду праць, що вивчалися учнем, з аналізом запропонованих шляхів вирішення певної проблеми.

Якщо реферат цих ознак не має, то він є лише конспектом

опрацьованих публікацій.

Реферат має бути написаний (надрукований) на аркушах формату А4 з однієї сторони аркуша українською мовою. Обсяг реферату 20–25 сторінок друкованого тексту (шрифт: Times New Roman, кегль – 14, інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1 см). Розмір лівого поля до 30 мм, правого – не менше 10 мм, верхнього та нижнього – 20 мм.

Використані у тексті наукової роботи першоджерела цитують мовою оригіналу, приміром, російською мовою й обов'язково в лапках – наприклад:

На думку Б. Рибаківа, зазвичай «в источниках мы найдём и прямые указания на то, что русы – варяги, и столь же прямые свидетельства их славянства» [7, 55].

Одним із обов'язкових атрибутів будь-якого реферату є посилання на джерела у квадратних дужках – [7, 55], де перша цифра означає порядковий номер джерела в списку опрацьованих джерел та літератури, а друга – сторінку цього джерела, з якої відтворено цитату. Наприклад, «7» означає, що під цим номером у Вашому списку міститься праця Б. Рибаківа:

7. Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII века / Б. Рыбаков. – М.: Наука, 1982. – 675 с.

а цифра 55 означає сторінку, з якої наведено цитату.

Посилання цитують у лапках – « », якщо їх перенесено в реферат дослівно, і без лапок, якщо в цитованому тексті суттєво змінено деякі слова.

Список опрацьованих джерел та літератури складають у порядку цитування цих джерел у рефераті.

Приміром, першу цитату до реферату взято з Котляр М., то у списку опрацьованих джерел та літератури в нього буде порядковий номер 1, і всі цитати з нього матимуть цей номер: [1, 13], [1, 28], [1, 43-44] тощо. Наступне джерело, за порядком його появи у рефераті отримає порядковий номер 2 і так далі. Приміром, це буде джерело Брайчевський М. – [2, 89]. Якщо ж Вам доводиться повертатися знову до цитування попередніх джерел, вони зберігають свій порядковий номер.

Реферат має містити не менше 7 джерел, на які посилається його автор. Для написання реферату потрібно користуватися:

- 1) навчальними підручниками й посібниками з дисципліни «Нумізматика»;
- 2) основними джерелами та літературою, пропонованими до курсу, які відповідають тематиці проблеми;
- 3) додатковою літературою, рекомендованою до обраної теми;

4) літературою та джерелами, що віднайдені в результаті особистого пошуку студента і які відповідають обраній темі.

Оформлення списку використаних джерел та літератури у рефераті потрібно здійснювати відповідно до загальних правил бібліографічного опису документа.

Структура реферату

1. Титульна сторінка

2. План

3. ВСТУП – обґрунтовується актуальність обраної теми, характеризується її практичне значення, формулюється мета реферування матеріалу з обраної проблеми, визначаються конкретні завдання роботи.

4. Основна частина складається з декількох розділів, кожний розділ нумерується і має свою назву; подається виклад існуючих точок зору з обраної теми, представлених у сучасній науковій літературі.

5. ВИСНОВКИ – стисло характеризуються основні результати виконаної роботи, формулюються узагальнюючі тези відповідно до завдань, визначених у вступі.

6. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – включаються всі літературні джерела, подані в алфавітному порядку і оформлені з урахуванням усіх сучасних вимог до бібліографічного опису.

У процесі роботи над рефератом студент має продемонструвати вміння аналізувати використану літературу, розкривати своє ставлення до прочитаного, робити обґрунтовані висновки на основі опрацювання теоретичних положень.

Обговорення і захист

Важливим етапом роботи над рефератом є його захист і обговорення. У цьому випадку студент має змогу відстоювати свою точку зору, ділитися власними думками. Слухачі ставлять йому запитання. Суттєвим недоліком в організації цієї роботи є дослівне читання реферату.

Рекомендована тривалість захисту – до 10 хв.

